

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIII

KUR'ÂNI KERİM'DE EVLENME VE BOŞANMA İLE İLGİLİ ÂYETLERİN TEFSİRİ

Doç. Dr. Süleyman ATEŞ

1- EVLENME İLE İLGİLİ ÂYETLER:

Evlenme : Kadınla erkeğin, hayatlarını birleştirme akdidir. Birbirine haram olan kadın ve erkek, bu akidle helâl olur.

Amacı sağlam bir toplum kurmak olan İslâmiyet, âileye çok önem vermiştir. Çünkü âile, toplumun temel taşıdır. Toplumlar, âilelerden oluşurlar. Toplumu oluşturan âile sağlam olursa toplum da sağlam olur. Âile de evlenme ile kurulur.

İnsanlığın devamı, kadınla erkeğin beraberliğine bağlıdır. Bundan dolayı Kur'ânı Kerîm, insanları evlenmeye teşvik etmiş: "*Allah size, kendinizden eşler var etti, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi güzel şeylerle rızıklandırdı . .*"¹, "*İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah lûtfıyla onları zenginleştirir. Allah(ın lûtfu) geniştir, (O, herşeyi) bilendir*"². demiştir.

İyi kadını, dünyanın en güzel nimeti sayan İslâm Peygamberi de şöyle buyurmuştur: "*Dünya bir geçimden ibarettir. Şu geçim dünyasının en güzel nimeti de iyi kadındır*"³. "*Mü'min, Allah korkusundan ve O'na itâatten sonra, iyi bir kadından yararlandığı kadar hiçbir şeyden yararlanmamıştır. Çünkü, ona emretse sözünü dinler, yüzüne baksa kendisini sevindirir, üzerine yemin etse yeminini doğru çıkarır, başka tarafa gitse, kendisinin gıyabında namusunu ve malını korur*"⁴. "*Gençler, sizden gücü yeten evlensin. Çünkü bu, gözü harama karşı korur, namusu muhafaza*

1 Nahl Suresi: 72.

2 Nur Suresi: 32.

3 Müslim, Radâ', bâb 17, Hadis: 64.

4 İbn Mâce, Nikâh, 5.

eder. Gücü yetmeyen de oruç tutsun, çünkü oruç, şehveti kırar¹². Nikâh benim sünnetimdir. Sünnetimi yapmayan benden değildir. Evleniniz, çünkü ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere övüneceğim. Hali vakti yerinde olan evlensin, eli dar olan da oruç tutsun. Zira oruç, şehveti kırar²².

Evlenmenin amacı, sadece erkekle kadının doğal duygularını doyurmaları değil, insanların üremesidir. Şehvet duygusu, neslin devamı için bir araçtır. Nitekim Hz. Peygamber: “*Evleniniz, çünkü ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere övüneceğim*” cümlesiyle evlenmenin amacının üreme olduğunu belirtmiştir.

Evlenmenin hükmü:

Yukarıdaki hadiste de geçtiği üzere evlenme, sünneti müekkededir. Fakat, bazı şartlarda farz, vâcib, haram da olabilir:

1) Evlenmediği takdirde zinâ suçu işleyeceğini kesinlikle bilen, malı ve bedeni evlenmek için yeterli kimsenin evlenmesi farzdir. Evlenmediği zaman zinâyâ düşüp düşmeyeceği kesin olmayan kimsenin evlenmesi vâcibdir.

2) Evlenmediği zaman zinâyâ düşmekten korkusu bulunmayan normal insanın evlenmesi sünneti müekkededir.

3) Elendiği takdirde karısına kötülük edeceğini, ona karşı kocalık görevlerini yapamayacağını kesinlikle bilen kimsenin evlenmesi haramdır.

Eş seçerken dikkat edilecek husus:

Eş, âilenin direğidir. “Yuvayı yapan dişi kuştur.” Yuvayı yapacak, çocukları eğitecek, yetiştirecek hayat arkadaşı seçerken güzelliğinden, soyundan ve malından çok dindarlığına ve iyi ahlâk sahibi olmasına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Dört şeyden dolayı kadınlarla evlenilir: Malından, soyundan, güzelliğinden ve dininden dolayı. Sen dindarı olanı seç, ellerin toprak olsun*^{3 422}.”

1 Müslim, Nikâh, bâb 5; Buhâri, Nikâh, 2; İbn Mâce, Nikâh 1; Nesâ’î, Sıyâm, 43; Dârimî, Nikâh, 2; İbn Hanbel, I.378.

2 İbn Mâce, Nikâh, 1.

3 Ellerin toprak olsun sözü, fakirlikten kinâyedir, fakat burada şaka tarzında söylenmiştir.

4 Buhâri, Nikâh, 15; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2; İbn Mâce, Nikâh, 6; Nesâ’î, Nikâh, 13; Dârimî, Nikâh, 4; Muvatta’, Nikâh, 21.

Ebu'l-Esved ed-Duelî, çocuklarına şöyle deyip övünürmüş: "küçüklüğünüzde, büyüklüğünüzde ve doğumunuzdan önce size iyilik ettim." Doğumlarından önce kendilerine nasıl iyilik ettiğini soran çocuklarına: "Size, sövülmeyecek anne seçtim." demiştir¹.

Kişinin evlenmek istediği kızı görmesi caizdir:

Hz.Peygamber (s.a.v.), evlenmek isteyenlere, alacakları kızı önce görmelerini, bunun ileride anlaşmaları için gerekli olduğunu söylemiştir: "Allah, bir erkeğin kalbine, bir kadınla evlenme düşüncesi sokarsa, o kimse-
nin, o kadına bakmasında bir günah yoktur"².

Bir kızla evleneceğini söyleyen Muğire ibn Şu'be'ye, Hz.Peygamber (s.a.v.), alacağı kızı görüp görmediğini sormuş, o da görmediğini söyleyince: "Gıt onu gör, ileride anlaşmanızın sürekliliği için, bu, ikinize de iyidir"³. demiştir.

Ancak İslâma göre kızla erkek yalnız bir mahrem yanında birbirlerini görürler. İkisinin yalnız başına bir arada kalmalarına, gezip toz-
malarına İslâm cevaz vermez. Hz.Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuş-
tur: "Bir erkek, bir kadınla ancak kadının bir mahremi olmak şartıyla
beraber bulunabilir"⁴.

Hitbe:

Evlenmek için kız istemeğe *hitbe* denir. Hitbe, Allah'a hamd ile ve bir duâ ile başlar. Hz.Peygamber hitbe'de şöyle duâ edilmesini öğütlemiştir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ
بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا. مَنْ يَهْدِي
اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ. وَأَشْهَدُ
أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا
عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. ثُمَّ تَصِلُ خِطْبَتَكَ بِثَلَاثِ آيَاتٍ مِنْ

1 Dr.Ahmed el-Gandur, el-Ahvâiu's-Şahsiyye fi't-Teşri'i'l-İslâmiyy, s.27, Kuveyt, 1972.

2 İbn Mâce, Nikâh, 9.

3 İbn Mâce, Nikâh, 9.

4 Buhârî, Nikâh, 111; Müslim, Hacc, 434; Tirmizî, Radâ', 16;

كِتَابِ اللَّهِ : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ . إِلَى
 آخِرِ الْآيَةِ . وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِلَى
 آخِرِ الْآيَةِ . اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ
 أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ .

“Allah’a hamdolsun. O’na hamdeder, O’ndan yardım diler, mağfiret isteriz. Nefsimizin kötülüklerinden, kötü amellerimizden Allah’a sığınırız. Allah’ın doğru yola ilettiğini kimse saptıramaz. Allah’ın saptırdığını da kimse doğru yola iletmez. Allah’tan başka tanrı olmadığına, O’nun birliğine, ortağı olmadığına tanıklık ederim. Muhammed’in de Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna tanıklık ederim. (Böyle dedikten sonra Allah’ın kitabından üç âyet okursun): Ey inananlar, Allahtan, sakınılması gerektiği gibi sakının ve ancak müslüman olarak ölün¹. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’ın ve akrabânın haklarına riâyetsizlikten sakının. Şüphesiz Allah, hepinizi görüp gözetmektedir². Allah’tan sakının, doğru söz söyleyin ki Allah, işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Elçisine itâat ederse, büyük bir kurtuluşa ermiştir^{3 24}.”

Başkası tarafından istenmiş ve söz kesilmiş bir kızı istemek câiz değildir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Mü’min, mü’minin kardeşidir. Mü’minin, kardeşinin satışına engel olması, yahut onun söz kestiği kızı istemesi helal değildir”⁴.

Nikâh: Kelime itibariyle birbirine meyletmek, iç içe geçmek anlamına gelen nikâh, dinde kadınla erkeğin evlenme akdine denir. Nikâhın iki temeli vardır: İcâb ve kabul.

İcâb, evlenme teklifidir. Kabul de bu teklifi kabul etmektir. İcâb ve kabulü, evlenecek insanların bizzat kendileri yapabilecekleri gibi onlar adına velileri veya vekilleri de yapabilirler.

Akid yapılırken iki şahidin bulunması şarttır. Şahidler, iki erkek, yahut bir erkek iki kadın olmalıdır. Yalnız bir erkek, yahut erkek olmadan birkaç kadın, şahitlik için yeterli değildir.

1 Âli İmran Suresi: 102.

2 Nisâ’ Suresi: 1.

3 Ahzâb Suresi: 70-71.

4 İbn Mâce, Nikâh, bâb: 19.

5 Müslim, Nikâh, bâb: 6, hadis: 56.

Şahitlerin bulunmasındaki amaç, bu birleşmenin gizli bir şey olmayıp meşrû' bir evlenme olduğunu bildirmek ve tarafların haklarının zayı olmasını önlemektir. Evlilik çok güzel birşey olduğundan Hz.Peygamber (s.a.v.) nikâhın herkese duyurulmasını emretmiş: "*Nikâhı i'lân ediniz, meşitlerde kıyınız, tefler (davullar) çalınız*¹." buyurmuştur. Ayrıca çok sade de olsa düğün için bir ziyafet verilmesini emretmiş: "*Bir koç da olsa (kesip) düğün ziyafeti ver*²" demiştir.

Düğünde meşru ölçüde çalgı çalmak, şarkı söylemek caizdir. Hâlid el-Medenî diyor ki: "*Biz Aşûrâ günü Medine'de idik. Cârîyeler tef çalıyorlar, şarkı söylüyorlardı. Muavviz kızı Rubeyyi'in yanına gittik. Cârîyelerin tef çalıp şarkı söylediklerini ona anlattık. Dedi ki : Gelin olduğum gecenin sabahında Allah'ın Resulü (s.a.v.) yanıma geldi, yanımda iki cârîye şarkı söylüyor, Bedir Savaşında öldürülen atalarım ağıt yakıyorlardı. Sözleri arasında 'Aramızda yarını bilen peygamber var' diyorlardı. Allah'ın Resulü : 'Bu sözü söylemeyin, Yarın ne olacağını Allah'tan başka kimse bilmez!' dedi*³." Enes ibn Mâlik de şöyle diyor: "*Peygamber (s.a.v.) Medine'nin bir yerine gitmişti. Orada cârîyeler tef çalıyorlar, şarkı söylüyorlar, söyle diyorlardı : 'Biz Neccâr oğullarının cârîyeleriyiz. Aramızda Muhammed ne güzel komşudur, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu : 'Allah bilir ki ben sizi seviyorum'*⁴." Bir hadisi şerifte de: "*Helâl ile haram arasını ayırdeden, nikâhtaki tef ve sestir*⁵." buyurulmuştur.

Velî:

Velî erkek veya kadının babası, amcası, kardeşi, oğlu gibi kendisine bakacak durumda olan akrabasıdır. Veliler çeşitlidir. Özellikle kadın bakımından nikâhta velînin önemi çoktur. Velî konusunda mezheplerin çeşitli görüşlerini, teferruâtı inceleyen fıkah kitaplarına bırakıyoruz. Ancak bu konuda şu kadarına işaret edelim:

Bülûğa ermiş, aklı başında her erkek ve kadın evlenme yetkisine sahiptir. Nikâh akdi yapar, kendi isteğiyle evlenir. Rızası olmadan kimse onu evlendiremez. Ancak bülûğa ermemiş çocuğu evlendirme yetkisi, velisinin elindedir. Fakat bu yetki kesin değildir. Çünkü velîsi tarafından

1 Tirmizî, Nikâh, 6.

2 Müslim, Nikâh, bâb: 13, hadis: 79-81; İbn Mâce, Nikâh, 24.

3 İbn Mâce, Nikâh, 21; Tirmizî, Nikâh 6.

4 İbn Mâce, Nikâh, 21.

5 İbn Mâce, Nikâh, 20.

bülûğa ermeden nikâh edilen kız, bülûğa erince râzı olmadığı bu nikâhın feshi için mahkemeye başvurunca hakim nikâhı fesheder¹.

Evlilikte Adâlet:

İşte İslâmiyette nikâhın esası budur. Bu esasları böylece özetledikten sonra şimdi Kur'ânı Kerimde, evlenme ile ilgili âyetlerin tefsirine geçeceğiz. Yüce Allah, Nisâ suresinin baş tarafında evlenme ve âile hukuku ile ilgili hükümlerini bildirirken, önce insanlığın ilk izdivâcına, ilk âilesine dikkati çeker. Bir tek âileden üreyip cihana yayılan bütün insanların, aslında aynı ana babadan gelmiş kardeşler olduğuna işaret ettikten sonra şöyle buyurur:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّنِّي وَتَلْتُمْ وَرُبَاعَ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا .
وَأْتُوا النِّسَاءَ صِدْقَ قَاتِهِنَّ نِحْلَةً، فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْئٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا .»

“Şayet yetim (kızlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan (başka) kadınlardan ikiser, üçer, dörder alın. O (kadı)nlr arasında da adâlet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın; yahut sahib olduğunuz câriyelerle yetimin Cevr (ve haksızlık) etmemeniz için en uygun olan budur... Kadınlara, mehirlerini, bir hak olarak verin; eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da âfiyetle yeyin!”²

Birinci âyet, yetim kızlara karşı adaletli davranmama endişesi olduğu takdirde yetim olmayan kadınlarla evlenmeyi öğütlemektedir. Âyetin anlamı şudur: “Yetim kızlarla evlendiğiniz zaman onlara karşı adâletli davranamayacağınızdan korkarsanız onlarla evlenmeyiniz, size helâl olan başka kadınlarla evleniniz.”

Bu âyetin iniş sebebi hakkında bir olay zikredilmemiştir. Ancak âyetin tefsiri konusunda Buhârî ve Müslim, Hz.Âişe'nin bir yorumunu naklederler: “Urve ibnu'z-Zubeyr Hz.Âişe (r.a.)den Yetimler hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız... âyetinden sordu. Hz.

1 Dr.Ahmed el-Gaudür, el-Ahvâlü's-Şahsiyye fi't-Teşri'il-İslâmiyy, s.125-127, Kuveyr, 1972.

2 Nisâ Suresi : 3-4

Âişe şöyle cevap verdi: Kız kardeşimin oğlu, bu, o yetim kızdır ki velîsinin yanında olur, malını onun malına katar. Güzelliği ve malı adamın hoşuna gider. Bu velî, adâletli biçimde diğer kadınlara verilen mehr'i ona vermeden onunla evlenmeye kalkar. İşte böyleleri, en yüksek mehirlerini vermedikçe yetim kızlarla evlenmekten menedilmişler ve başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir¹."

Hız.Âişe şöyle devam ediyor: "İnsanlar bu âyetten sonra (Hz.Peygamber'den) fetva sordular. Yüce Allah: 'Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: Allah, size onlar hakkında hükmünü açıklıyor: Kendilerine yazılmış olan (miras haklarını vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar ve zavallı çocuklar hakkında ve yetimlere karşı adâleti yerine getirmeniz hakkında Kitâbda size okunan âyetler, Allah'ın hükmünü açıklamaktadır.'² ³ Hz.Âişe, sırf malı için yetimlerle evlenmenin yasak kıldığını açıklamıştır⁴.

Bazı insanlar, vasisi buldukları yetimin mallarını ele geçirmek, malını başkasına geçmesini önlemek için onlarla evlenirler ama aslında onlardan hoşlanmazlar. Evlendikten sonra da o zavallılara hayatı zindan ederler.

Demek ki mallarına konmak için yetim kızlarla evlenmek yasaktır. Yetim kızlarla evlenince onların haklarına riâyet edilemeyeceği endişesi varsa onlarla evlenmek doğru değildir. Fakat onların hakkını tam yerine getireceğinden emin olan kimsenin, böyle kızlarla evlenmesinde bir sakınca yoktur. Âyetin amacı, yetim kızlara zulmü önlemektir.

Vesâyeti altında bulunan yetim kız veya kadınlarla evlenmek, adalet yönünden sakıncalı ise, vesâyeti altında bulunmayan kadınlarla evlenmek lâzımdır.

Çok kadınla evlenme sorunu:

Bu âyette iki, üç, dört kadın almaya müsaade edilmiştir. Âyetin maksadı kaç kadın alınacağını belirtmek değil, yetimlere zulmü önlemek

1 Buhâri, Tefsir, Suretu'n-Nisâ'.

2 Nisa Suresi: 127.

3 Buhâri, Tefsir, Nisa Suresi.

4 Aynı.

için başka kadınlarla evlenme yolunu göstermektir. Buradaki “evleniniz” emri, vücut değil, ibâha ifade eder. Yani bu emrin hükmü, farz değil, mübahtır. Âyet, mutlaka 2, 3, 4 kadın almayı emretmiyor. Ancak zaruret halinde buna müsaade ediyor. Bu müsaadeyi de kadınlar arasında adâlet etme şartına bağlıyor. Son bölümünde ise: “Eğer adâlet yapamaktan korkarsanız bir tane alınız” buyuruyor.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre «ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا» kısmındaki *te'ûlû* kelimesi, cevri anlamındaki 'avl'den gelir. Mâna: “Cevri ve zulüm etmemeniz için en uygun olan bir tane almanızdır” şeklinde olur. Tâbiilere atfedilen bir tefsire göre *te'ûlû* kelimesi, fakirlik anlamındaki 'ayl kökünden gelir. O takdirde mâna: “Fakirlik çekmemeniz için en uygun olan bir tane almanızdır.” şekline girer. Tevbe Sûresinin 28'nci âyetinde kullanılan 'ayle kelimesi, bu anlamı güçlendirmektedir. Zeyd İbn Eslem, Süfyân ibn Uyeyne ve İmam Şâfiî de bu mânâyı tercih etmişlerdir¹.

Âyeti kerime, yetimlerin ve kadınların haklarını korumayı hedef etmiştir. Daha öncede söylediğimiz gibi amaç, bir erkeğin alacağı kadın sayısını belirlemekten çok, alınacak kadınlar arasında adâleti sağlamaktır. Fakat müfessirlerin büyük bir kısmı, bu âyetin, bir erkeğin alabileceği kadın sayısını belirlediği ve ancak dört kadınla evlenmeğe izin verdiği kanaatindedir. Onlara göre bir erkek, en çok dört kadınla evlenebilir. İslâmdan ve bu âyetin inşinden önce erkek, istediği kadar kadınla evlenebilirdi. Bazı kimselerin 5, 10, 15 karısı vardı. Bundan dolayı Hz.-Peygamber de bu âyetin inşinden önce 15 kadınla evlenmiş, bunlardan on üçüyle zıfâf olmuş ve yanında 11 kadın bir arada nikâhı altında bulunmuştur. Vefatı sırasında ise nikâhı altında yalnız dokuz kadın vardı².

Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd ve İmam Şâfiî'nin rivayet ettikleri hadislere göre Hz.Peygamber (s.a.v.), dörtten fazla kadınla evli bulunan sahabîlerine, bu âyet indikten sonra kadınlar arasında dördünü seçip diğerlerini hoşamalarını emretmiş³, fakat Ahzâb Suresinin 50'nci âyetinde beyan buyurulduğu üzere yalnız kendisine, evlendiği bütün kadınları nikâhı altında tutma müsaadesi verilmiştir.

Âyetin, evlenilecek kadın sayısını belirleme amacını taşımadığını, yalnız yetimlere zulmü önleme hedefini güddüğünü söyleyenler ise, bir

1 İbn Kesir, Tefsir, I.451.

2 İbn Kesir, I.450.

3 Aynı.

erkeğin, dörtten fazla kadınla da evlenebileceği kanaatini ileri sürmüşlerdir. Şi'a'ya ve Kur'ânın yalnız zahirini esas alan Zâhiriyye mezhebine göre *mesnâ*, *sülâse*, *rubâ'* kelimeleri; *isneyn*, *selâs* ve *erba'* kelimelerinden ma'dûldür. Bunların toplamı dokuz eder. Buna göre insan, dokuz kadını nikâhı altında bulundurabilir. Hz.Peygamber (s.a.v.)in, dörtten fazla kadınla evli olan sahâbilerine, dörtten fazlasını boşamalarını emrettiği hakkındaki rivayetler, onlara göre zayıftır. Dörtten fazla kadınla evli bulunmanın, yalnız Hz.Peygamber'e mahsus olduğuna dair bir delil olmadığını söylemişlerdir.

Fakat onların bu delillerine rağmen dört Halife devrinden bu yana dörtten fazla kadınla evli bulunan bir müslüman olmamıştır. Bu uygulama, şîa ve Zâhiriyye'nin görüşlerini çürütmeğe yeter. Kaldı ki Ahzâb Suresinin 50'nci âyetinde "*Bu, mü'minlere değil, yalnız sana mahsustur*" cümlesi, bu müsaadenin, yalnız Hz.Peygamber (s.a.v.)e mahsus olduğunu göstermektedir.

Bazı kimseler, İslâmın dört kadınla evlenmeye cevaz vermesini eleştirirler. Önce şunu belirtmek lâzımdır ki İslâm geldiği zaman, bir erkek istediği kadar kadınla evlenme hakkına sahipti.

Çok kadınla evlenme âdeti, eski toplumların birçoğunda geçerli bir âdetti. Eski Hindûlar, sınırsız kadınla evlenmeyi mübah gördükleri gibi bugün bile bazı Brehmenler arasında çok kadınla evlenme âdeti vardır. Midyahılar, Babilîler, eski İran ve Hz.Musa'nın vefatından önce ve sonraki Yahudilerde de erkeğin evlenmesi sınırlı değildi. Tevrat'ta Hz. Musa'nın ve ondan sonraki beygamberlerin, birçok kadınları olduğu anlatılır.

"Talmud, erkeğin, evleneceği bütün kadınların ihtiyaçlarını görecekt derecede güçlü olması şartını getirdi ise de kadın sayısını sınırlamadı. Gerçi yahudî hahamları, dört kadından fazla alınmamasını öğütüyorlardı ama pek dinleyen yoktu.

Avrupa ile Batı Asya'nın çeşitli yönlerinde yaşayan Trakyahılar, Midyahılar, plâjlarda pek fâhiş derecede çok kadınla evlenmeğe alışkın idiler. Kadının, bir eşya gibi miras kaldığı, hibe olduğu, vasiyetle birine devredilebildiği Atina'da da erkek, dilediği kadar kadınla evlenebilirdi.

Hız.İsâ, evlenme râğbetini biraz kırmaya davet ettiyse de evlenmeyi yasaklamadı, Hıristiyanlığın esasında, çok kadınla evlenmenin haram olduğuna dair kesin bir hüküm yoktur. Çok kadınla evlenmek, Jüstiniyen kanunu ile yasaklanmıştır.

Çok kadınla evlenmenin yasak olduğu Batı ülkelerinde, vaktiyle papaslar dahi yakın zamanlara kadar Morganatik denilen bir çeşit nikâh ile evlenmede bir sakınca görmemişlerdi. Hristiyanların azizlerinden Saint Augustin kanunları, çok kadınla evlenmeyi mübah kılan toplumlar içinde bunu yapmakta bir sakınca görmemiştir. İngiliz tarihçisi Hallam, Almanya'da, Prostestanlığın kurucularının, ta Onaltınca asra kadar ilk kadının kısır olması gibi belirli sebeplerle çok kadınla evlenmeyi mübah kıldıklarını anlatıyor."¹

İşte İslâm, o zaman mevcut toplumların birçoğunda uygulanan çok kadınla evlenmeyi sınırlayarak dörde indirmiştir. Fakat dört kadınla evlenmeyi de emretmemiş, ancak topluma iyice yerleşmiş olan bu uygulamayı kısmış, şarta bağlamıştır. Kadınlar arasında adâlet yapamama endişesi bulununca bir tane almayı emretmiştir. Böylece İslâm, çok kadınla evlenmeyi imkânsız denecek kadar güçleştirmiştir.

Kadınlar arasında her bakımdan adâleti yerine getirmek kolay bir şey değildir. Adâlet yapılamayınca da bir kadınla evlenme zarureti ortaya çıkmaktadır. Demek ki İslâm, dört kadınla evlenmeye teşvik etmiyor, sınırsız evlenmeyi sınırlayarak en çok dörde müsaade ediyor, onu da adâlet şartına bağlayıp çok güçleştiriyor, bir tane almayı gerekli kılıyor. Fakat bazı hallerde toplumun selâmeti için birden fazla kadınla evlenme kapısını da tamamen kapatmıyor, biraz açık tutuyor. Zira bazı durumlarda birden fazla kadınla evlenmek zaruri olabilir.

Kadın kısır, hastalıklı olduğu zaman kocası onu boşayıp kapıya atma yerine şefkatle onu muhafaza eder, fakat kendisinin dünyada devamı olacak bir çocuğa sahip olabilmek, yahut zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için başka bir kadınla evlenir. Çocuk sahibi olmak, her insanın en büyük arzusudur. Çünkü çocuk, insanın en büyük desteği, mutluluk kaynağı, vefatından sonra kendisinin hayattaki uzantısıdır. Kadın kısırca erkek, çocuk sahibi olmak için ya o zavallı, günahsız kadını boşayacak, yahut da çocuksuz kalmaya katlanıp bedbaht olacaktır. Halbuki kısırhğını bilen bir kadın, kendisini ihmal etmeyeceğine, yüz üstü bırakmayacağına inandığı erkeğini evlenip çocuk sahibi olmasına razı olabilir. Hem yuva yıkılmaz, hem de erkek mes'ud olur. İki kadın da Allah'ın emrine razı olup kardeş kardeş geçinirler.

¹ Abdulâziz Çavuş, Anglikan Kilisesine Cevap, Çev.Mehmed Akif, sadeleştirme: Süleyman Ateş, Ankara 1974, s.164-166

Hastalık hali de böyledir. Öyle hastalıklar vardır ki o durumda cinsel ilişki sakıncalıdır. Şimdi bu durumda erkek, bedenî ihtiyacını nasıl karşılayacaktır. Bunu karşılamak için hasta karısını boşayıp yüz üstü mü bıraksın?

Bütün dünyada savaşa gidenler, erkeklerdir. Bazı durumlarda, özellikle savaşa girmiş ülkelerde kadınların sayısı artar, erkeklerden fazla olur. Her kadın, bir erkekle evlenmeyi arzu eder. Erkek sayısı, kadın sayısından az olursa o zaman her kadına bir erkek düşmez. Böyle hallerde şartlarını yerine getirebilecek erkeklere birden fazla kadın alma hakkı tanınırsa bütün kadınlar koca bulma şansına kavuşurlar. İşte bu ve benzeri sebebler, birden fazla kadınla evlenmeyi gerekli kılar. Ama bunlar zaruri hallerdir. Zorlayıcı sebep yokken fazla evlenmeğe kalkmak, müslüman toplumlarında hoş karşılanmamıştır. Nitekim asırlarca İslâm hukukuna göre yönetilen Osmanlı İmparatorluğunda, birden fazla kadınla evli olanların sayısı çok azdır. Hattâ toplum onları kınamıştır.

Dediğimiz gibi birden fazla evlilik, zaruret halinde başvurulacak bir yoldur. Zorlayıcı sebep olmadan bunu uygulamak, İslâmın emri değildir. Kadınlar arasında adâlet yapılamayacaksa bir kadınla yetinmek gerekir ve şarttır. Özellikle geçim şartlarının son derece ağırlaştığı şu çağda, birden fazla kadın almaya kalkmak, âile saâdetini bozar, kıskançlık, huzursuzluk kaynağı olur.

İslâmî bu yüzden ta'n eden bazı mahfillerde, aslında gizli gizli birçok kadınla yasak aşklar yaşandığı, herkesin malûmudur. İşte İslâm, böyle gayri meşru ilişkileri kabul etmez. İslâma göre insan, ya tek kadınla yaşayacak, yahut tek kadınla doymuyorsa nikâh ile başka kadın alacaktır. Gayri meşru' birleşme, gizli dostluklar zînadır, haramdır. Bunlar, toplum ahlâkını bozar, insanları birbirine düşman eder, nesli bozar, insanları dejenere eder.

Âyetin son bölümü olan "*Yahut elinizin altında bulunanlar...*" cümlesine gelince bu, o zaman yürürlükte olan bir âdeti ikrardır, yeni bir hüküm değildir. O zaman kölelik ve câriyelik yürürlükte idi. Sahibinin, cariyesi ile cinsel ilişki kurması meşru idi. Bu âdet, toplumda böyle yerleşmiş idi. Kur'an, bu yerleşik âdeti hali üzere bıraktı. Çünkü bu, câriyelerin de yararına idi. Zira onların da birleşme ihtiyacı vardı. Halbuki onlar, mâliklerinden başkalarıyla birleşme hakkına sahip değillerdi. Ancak mâlikleriyle birleşebilirlerdi. Bu hak da onların elinden alınsa onlara

zulüm olurdu. Şayet câriye, efendisinden hamile kalıp çocuk doğurursa ümmi veled (çocuk anası) olur, artık satılamaz ve efendisinin ölümüyle birlikte hürriyetine kavuşurdu. Bu, köle ve câriyelüğün kaldırılması yolunda atılmış bir adımdır. Çünkü câriye de zevce sayılmıştır: “İçinizden inanmış, hür kadınlarla evlenmeğe gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan inanmış câriyelerinizden alsın!”

İkinci âyet de evlenen erkeklerin, üzerinde anlaştıkları mehri karılarına vermelerini emretmektedir. Bu âyetin hükmüne göre, evlenen her kadının, kocasından alacağı, mehir denen bir meblâğ vardır. Bunu vermek, kocanın üzerine farzdır. Şayet kadın, gönül rızasıyla bu alacağından vazgeçerse o zaman koca, mehir vermeyebilir. Bu âyet de kadın haklarını koruyan âyetlerden biridir.

Fuhşun cezası:

وَاللَّاتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ
أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّأَ
هُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا . وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِيهَا
مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ،
إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا

“Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin ; eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm (alıp) götürünceye, ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). İçinizden iki kişi fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin ; eğer tevbe eder, uslanırlarsa artık onlar (a eziyet)den vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.”²

Fâhişe : pek çirkin, aşırı derecede edepsizlik demektir. Burada fâhişe, zinâ anlamındadır.

Birinci âyette fuhşa saparak zinâ suçu işleyen ve bu suçu işledikleri, dört şahit tarafından da görülmüş bulunan kadınların, evlerde hapsedil-

1 Nisâ' Suresi: 25.

2 Nisâ suresi ; 15-16

meleri, ölünceye, yahut Allah kendilerine bir yol gösterinceye kadar evlerde tutulup dışarı çıkarılmamaları emrediliyor.

İkinci âyette de fuhuş yapan erkeklere eziyet edilmesi, tevbe edip uslandıkları takdirde onların bağışlanması emir buyurularak yüce Allah'ın, tevbeleri çok kabul eden, kullarını çok esirgeyen olduğu hatırlatılmak suretiyle insanlar da şefkat ve merhametle işlem yapmaya teşvik ediliyor.

Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında bir rivayet yoktur. Bunlar İslâm'da zinâ hakkındaki hükümlerin ilk aşamasını belirlemektedir. İslâmın ilk zamanlarında zinâ eden kadımlar, evlerde hapsedilir erkekler ise azarlama, kınama, ayakkabı ile dövme cezası ile cezalandırılırdı. Zinâ eden kadımlar için evlerde hapis, erkekler için azarlama, kınama cezasını emreden bu âyetlerin hükmü, daha sonra inen Nur Suresinin: "*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüz değnek vurun. . .*"¹ meâlindeki âyetleriyle neshedilmiş, zinâ eden bekâr erkek ve kadına yüz değnek vurma, evlilere de taşlanarak öldürme cezası getirilmiştir².

Ubâde ibn es-Sâmit, Hz.Peyğamber (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu anlatır: "*Allah'ın, kadımlara yol göstereceği konusundaki hükmü benden alınız. Allah, (zina eden) kadımlara şöyle yol gösterdi: Evli evli ile, bekâr bekâr ile zinâ ederse, zinâ eden evliye yüz değnek vurulur ve taşla recmedilir. Zinâ eden bekâra da yüz değnek vurulur, sonra bir yıl sürgün edilir*"³.

Bu hadiste zinâ eden evliye, yüz değnek vurulup sonra recmedileceği ifade buyurulmuş ise de tatbikatta Hz.Peyğamber (s.a.v.) zinâ eden evli kişiyi dövmemiş, sadece recmetmiştir. Hz.Peyğamber (s.a.v.)in bu uygulaması, yukarıdaki sözüne tercih edilmiştir. Cumhur, zinâ eden evlinin, dövülmeden recmedileceğine hüküm vermiştir⁴.

İkinci âyette eziyet edilmesi emredilen iki kişinin iki erkek mi, yoksa birbiriyle zinâ eden erkek kadın mı olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır. İkrime, Atâ', el-Hasan ve Abdullah ibn Kesîr'e göre bu âyet, birbiriyle zinâ eden erkek ve kadın hakkındadır. Süddî'ye göre evlenmeden önce genç erkeklerin işledikleri fiil hakkındadır. Mücâhid'e göre bu âyet, livâta eden iki erkek hakkındadır⁵.

1 Nur Suresi: 2.

2 İbn Kesîr, I.462.

3 Müslim, Hudûd, bâb: 4, hadis: 12-13; Buhârî, Tefsîr, Nisâ Suresi; Ebu Dâvûd, Hudud, 23; Tirmizî, Hudûd, 8; İbn Mâce, Hudûd, 7.

4 Taberî, IV.294.

5 Mücâhid, Tefsîr, s.149.

Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm'da, ikinci âyette bildirilen iki kişinin, birbiriyle zinâ eden erkek ve kadın olduğu hakkındaki görüşün daha isabetli olduğu ileri sürülüyor. Zira Allah, burada iki hüküm bildirmiştir: Biri hapis, diğeri eziyet. Hapis, eziyetten daha ağır bir cezadır. Hapis cezâsı evliler için, eziyet de bekârlar içindir. Sonra Nur Suresindeki âyetle bu âyetlerin hükmü neshedilince burada evliye verilen hapis cezasına karşılık, orada bunun daha ağırlı olan recm cezası; burada eziyet cezasına karşılık da orada bunun daha ağırlı olan yüz değnek cezası getirilmiştir. Bundan dolayı burada ağır cezâ olan hapsin, zinâ eden evliye; hafif cezâ olan eziyetin de zinâ eden bekâra verileceğine hükmediyoruz¹.

Görüldüğü gibi bu iki âyetin delâlet ettiği kişiler hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Fakat dış mânâdan anladığımıza göre bu âyetler, İslâmın ilk zamanlarında fuhuş yapan kadınlara ve erkeklere uygulanacak cezayı tesbit etmiştir. Bunlar, fuhuşun, İslâm'daki ilk cezâsını oluşturmaktadır. Zinâ cezası, iki aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada zaten evde duran kadınların, hayat boyu evde tutulmaları; çabşarak hem kendilerini, hem de ailelerini geçindirmek zorunda bulunan erkeklerin de eziyet (azarlama, kinama ve ayakkabı ile dövme) ile cezalandırılmaları emredilmiş, fakat bunun son şekil olmadığı, bu konuda ileride Allah'ın bir yol göstereceği, kesin bir hüküm bildireceği de belirtilmiştir. İkinci aşamada gelen yüz değnek ve recm cezası, bu âyetlerin hükmünü neshetmekten çok tadil etmiş, tamamlanmıştır. Nur Suresindeki *had* âyetiyle, bu âyetlerle emredilen hapis ve eziyet cezaları, *celd* ve *recm*'e değiştirilmiş, fakat bu ağır cezâların verilmesi için zinâ suçunun dört şahit ile tesbiti hükmü değiştirilmemiş, olduğu gibi bırakılmıştır.

« فَاسْتَشْهَدُوا وَعَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا » *Onlara karşı içinizden dört şahit getirin...* cümlesi, zinânın, dört şahit tarafından tesbit edilmesini gerekli kılmıştır. Zinâ fi'li, dört şahit tarafından gözle ve açık açık görülecektir ki bu ceza uygulansın. "*içinizden*" kelimesinden, şahitlerin müslüman olmaları gereği anlaşılmaktadır. Çünkü gerçek müslüman, görmediği şeyi söylemez. Zinâ suçunun, tahmin veya akıl yürütme ile değil, bizzat görülerek tesbiti icabeder. Çünkü zinâ ağır bir suçtur, cezâsı da çok ağırdır. Bu suç sabit olunca bir aile yıkılacak, kişilerin namusları töhmet altında kalacak, kadının ve erkeğin istikbali sönecek, hayatları mahvolacaktır. Böyle insanların istikballerini söndürecek, aileleri

¹ Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâmı, II.56.

yıkacak bir iddiânın yalnız tahmine veya bir kişinin tanıklığına dayanması doğru değildir. Ancak dört şahit tarafından görüldüğü zaman zinâ faillerine, Kur'ânı Kerim'in gösterdiği cezâ uygulanır ki bu da cidden pek güçtür. Meğer ki şahsın kendisi itiraf etsin. Bundan dolayı İslâm'da zinâ cezası pek nadir uygulanmıştır.

İslâmın af ve merhamet ruhu:

Ancak Nur Suresinde açıklandığı üzere karısını zinâ ile suçlayıp dört şahit bulamayan kimse, hâkimin kararıyla karısından boşanır. Fakat kadın suçunu itiraf etmedikten sonra kendisine zinâ cezâsı verilmez. Hz.Peygamber (s.a.v.), zinâ ettiklerini itiraf eden bazı kişilere dahi acıyarak "belki yanlışsunuz, belki ne söylediğinizin farkında değilsiniz. . ." deyip recm cezâsını uygulamak istememiş, fakat o kişilerin kendi ısrarı üzerine onları recmettirmiştir. Bunda İslâmın toplumu kurtarmak için verdiği cezâ yanında af ve hoşgörüsünü de anlamak mümkündür. Burada bir olayı anlatmakta yarar vardır:

Eslem kabilesinden Mâiz isimli bir adam zinâ eder ve Resulullah'ın huzuruna gelip suçunu itiraf ile "Ya Resûlallah, zinâ ettim, beni temizle!" der. Resulullâh, "Dön" Allah'a tevbe ve istiğfar et!" der. Fakat Mâiz gitmez, "beni temizle"der Allah'ın Resulü yüzünü o tarafa çevirir. Mâiz, yine karşısına geçip zinâ ettiğini, kendisini temizlemesini ister. Resûlullâh, tam dört kere yüzünü o tarafa çevirir ve Mâiz, her defasında onun karşısına geçip bu suçtan kurtarılmasını diler. Resûlullâh bakar ki Mâiz gitmiyor, cezalandırılmakta ısrar ediyor, bu kez:

"—Sen deli misin, der. Mâiz deli olmadığımı söyleyince, Allah'ın Resulü, oradakilere:

"—Bu Sarhoş falan olmasın, der. Sarhoş olmadığı da anlaşılınca Allah'ın Resulü bu zâtı gönderip recmettirir¹."

Bu olaya benzer bir başka olay da şöyledir:

Bir kadın, Hz.Peygamber (s.a.v.)e gelip "Beni temizle!" der, zinâ ettiğini itiraf eder. Allah'ın Resulü ona da: "Dön, tevbe ve istiğfar et!" der. Fakat kadın dönmez, zinâ'dan gebe kaldığını söyler. Allah'ın Resulü.

¹ Müslim, Hudûd, bâb: 5. hadis: 16-22.

“—Öyle ise karındaki çocuğu doğurmalsın!” der. Kadın doğumunu yaptıktan sonra yine gelir, recmedilerek günahıtan temizlenmesini ister. Fakat Allah’ın Resulü (s.a.v.):

“—Seni recmedip yavruyu süt annesiz bırakamayız” der. Kadın gider, çocuğunu emzirir, süten kestikten sonra yine gelir:

“—Ya Resulallah, çocuğu süten kestim, artık yemek yiyor” der. Bunun üzerine Allah’ın Resulü (s.a.v.) bu kadını recmettirir, bunun için Allah’tan mağrifet diler ve şöyle der: “Bu kadın öyle bir tevbe etti ki, bunun tevbesi, Medine gibi yetmiş şehir halkına taksim edilse, hepsine yeter¹.”

Hemen bütün hadis mecmualarında anlatılan bu olaylar, Resulülâh’ın şefkat ve merhametini, İslâmın hoşgörüsünü belirtmeye yeter.

Ebu Müslim’in yorumu:

Kur’ânı Kerim’de neshi kabul etmeyen Ebu Müslim El-İsfahânî’ye göre «... وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ...» *Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara...*” âyeti ile *sahhâkalar* (sevici kadınlar)², «... وَأَلَّذَانِ يَأْتِيَانِيهَا مِنْكُمْ...» *çinizden fuhuş yapan iki kişi...*” âyeti ile de livâta eden erkekler kasedilmiştir. Zira «واللذان» kadınları gösteren «التي» nin çoğuludur. «واللذان» ise, erkeği gösteren «الذي» nin tesniyesidir. Ona göre bu yorum en doğru yorumdur. Zira:

- 1) Bu suretle hiçbir âyet neshedilmez, her âyetin hükmü baki kahr.
- 2) Eğer her iki âyette de zinâ kasedilmiş olsaydı, zinâ eden erkek ve kadının hükmü, bir âyet içinde zikredilirdi. Nitekim «الزانية والزاني» *âyetinde aynı suçu işleyen erkek ve kadının hükmü bildiril-*

1 Müslim, Hudûd, bâb: 5, hadis: 22-24.

2 Sevicilik, iki kadının birbiriyle cinsel tatmin aramasına denir. Biri fail, diğeri mef’ul durumunda bulunur. Bir çeşit sapıklık ve hastalık olan bu fiil, eskiden beri çeşitli toplumlarda bazı kadınlar arasında vardır. Bazı toplumlarda bu harekete ağır cezalar verilmiştir. Sevicilik, erkekler arasındaki homoseksüelliğe benzer. Buna kadın homoseksüelliği de denir. Bkz.Prof.Dr.Rasim Adasal, Ruh Hastalıkları ve Cinsel Bozukluklar, III.615-617, Ankara, 1954.

miştir. İki âyette de kasıt zinâ olsaydı, burada da böyle olur, bunlar aynı âyet içinde zikredilir ve aynı şeyden söz eden âyetler tekerrür etmezdi.

3) «واللاتى يأتين الفاحشة» âyetinin zinâ hakkında olduğunu söyleyenler,

«...سبيلا...» *Yahut Allah onların yararına bir yol gösterinceye kadar*" cümlesindeki gösterilecek yolu, recm ve celd (taşla öldürme ve yüz değnek vurma) diye tefsir ediyorlar. Bu doğru değildir. Çünkü yüce Allah, burada kadınların lehine, yararına bir yol göstereceğini bildiriyor. Halbuki recm, celd ve sürgün kadınların lehine değil, aleyhinedir. Bunlar kadınlar için çok ağır bir cezadır. Bundan dolayı biz, buradaki fuhşu, kadınlar arasındaki seviciliğe yorarak âyeti, "Allah, onların şevvetlerini nikâh ile tatmin yolunu gösterecektir" şeklinde tefsir ediyoruz. Allah'ın onlara nikâh nasib etmesi, onların lehine olan bir yoldur¹.

Ebu Müslimi'in bu izahları gerçi akla uygundur, fakat önceki müfessirlerden hiçbiri, birinci âyet ile seviciliğin kastedildiğini söylememiştir. Sevicî kadınlar hakkında hadislerde de bir hüküm yoktur. Yalnız Mücâhid, ikinci âyetin, livâta eden erkekler hakkında olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan bu âyet ile livâtanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Fakat birinci âyetin sevicî kadınlar hakkında indiğine dair bir delil yoktur. Siyaktan da bunun zinâ eden kadınlar hakkında olduğu anlaşılıyor.

Eziyet:

İslâmın ilk zamanlarında fuhuş yapan erkeklere uygulanan eziyete gelince, bu konuda da hayli görüş ayrılıkları vardır. Bilginlerin bir kısmına göre bu eziyet, sadece dil ile yapılan azarlama, kınamadır. Bir kısmına göre hem dil ile hem de el ile yapılır. İbn Abbas şöyle demiş: "Erkek fuhuş yapınca kınanır, ayakkabı ile dövülürdü." Mücâhid, «فأذوهما» *Onlara eziyet ediniz*"i söverek eziyet ediniz şeklinde açıklamıştır². Taberî'ye göre yüce Allah, bu âyette eziyetin türünü belirtmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)den de şöyle veya böyle yapıldığına dair bir şey nakledilmemiştir. Binaenaleyh bu eziyetin hem dil, hem el ile, yahut bunlardan sadece biriyle olması caizdir. Bunlardan hangisinin toplum için yararlı olup olmadığını bilmek de önemli değildir. Çünkü artık bu hüküm neshedilmiştir.

1 Râzî, Mefâtihu'l-ğayb, III.245-246.

2 Mücâhid, Tefsîr, tahkîk: Abdu'r-Rahmân, at-Tâhir, Davha, Katar, s.149.

Livâta edenlerin mel'ûn olduklarına dair hadisler vardır. "Lût kavminin yaptığını yapan kimseleri görürseniz, faili de, mef'ûlü de öldürünüz" meâlindeki hadisler ise pek sağlam değildir. Tirmizî, bu hadisin senedine güvenilemeyeceğini belirtmiştir. Tirmizî şöyle diyor: "İlim erhabı, livâta yapanın cezası konusunda ihtilâf etmiştir. Bazılarına göre evli olsun, bekâr olsun livâta yapan kimse recmedilir. Bu, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür. Tâbiundan bazı fakihlere göre de livâtanın cezası, zinânın cezasının aynıdır. Bu da Hasan Basrî, İbrahim en-Neha'î, 'Atâ ibn Ebî Rabâh'ın görüşüdür²."

Kadınlar miras mahi değildir:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا، وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ، وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَنَعَسَى أَنْ تَكْرَهُنَّ شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا. وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ أَحَدًا مِنْهُنَّ قِنْطَارًا فَلَاتَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا، أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا. وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا.»

"Ey inananlar, kadınları miras yoluyla zorla almanız size helâl değildir. Onlara verdiklerinizin bir kısmını (onlardan) alıp götürmek için onları sıkıştırmayın. Şayet açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız bilin ki sizin hoşlanmadığınız bir şeye Allah çok hayır oymuş kolabilir. Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz zaman onlardan birine yüklerle mal vermiş olsanız dahi verdiğinizden hiçbir şey geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek verdiğinizi alacak mısınız? Nasıl alırsınız ki, birbirinize geçmiş (içli dışlı olmuş) idiniz ve onlar, sizden sağlam söz almışlardı...³

1 Tirmizî, Hudûd, 24.

2 Tirmizî, Ebu İ-sâ Muhammed ibn Savra, Sunen, Mısır baskısı, IV.58.

3 Nisâ Suresi: 19-21

Mânâları açık olan bu âyetlerle getirilen hükümler şunlardır:

1) Yakınlarının, ölenin karısına zorla vâris olmaları; kadınlara verilen mehri geri almak, ya da onların mallarına sahip olmak için onların evlere kapatılıp baskı altında tutulmaları haramdır. Şayet kadınlar açıkça bir fuhuş yapmış, zinâ etmiş iseler, o zaman verilen mehir geri alınabilir. Kocası, mehrini almak için hul¹ isteyebilir². Namuslu kaldıkları sürece kadınlarla iyi geçinmek lâzımdır. Çünkü kişinin, karısıyla iyi geçinmesinde yarar vardır. İçinden gelmese de bunu yapmalıdır. Zira insanın zoruna giden birçok şey var ki sonucu kendisinin hayrına olur.

2) Karısından mutlaka ayrılmaya karar veren kişi, ne kadar fazla olursa olsun, verdiği mehri yalanla, iftira ile geri almaya kalkmamalıdır. Zira karısıyla az çok beraber yaşamışlar, kadın herşeyini kocasına vermiştir. Bu kadar iç içe birlikte yaşamış iken, bu kadar beraberliğin hatırı varken kadına verilen mehri geri almak doğru değildir.

İbn Abbas, âyetin tefsirinde şöyle diyor: "Araplar arasında biri öldüğü zaman velilerinin, adamın malı üzerinde hakları olduğu gibi karısı üzerinde de hakları vardı. İçlerinden biri, dilerse ölenin karısıyla evlenir, yahut kadını başkasiyle evlendirip mehir alır, ya da hiç evlendirmez, evde alıyordu. Mirasçıların, bu kadın üzerinde, kadının kendi ailesinden daha çok hakkı vardı. İşte birinci âyet, bu uygulamayı ortadan kaldırmak için inmiştir³."

İbn Kesîr'deki rivayete göre bu işi, ölenin oğlu yapardı. Adam ölünce başka kadından doğmuş oğlu, üvey annesinin üzerine elbisesini atar: "Malına vâris olduğum gibi karısına da vâris oldum" derdi. Böylece üvey annesi, kendisine kalır, dilerse mehir vermeden -babasının verdiği mehirle- onunla evlenir, dilerse kadını başka biriyle evlendirip mehir alırdı. İşte yüce Allah, bu âyeti indirerek: "Ey inananlar, akrabanızın kadınlarına, onlar istemediği halde vâris olmanız size helâl değildir" buyurdu. Bu tefsire göre vâris olunan şey, kadının kendisidir. Yani âyet, kadını, tıpkı eşya gibi miras metâ'î olmaktan kurtarmıştır.

Diğer bir tefsire göre âyetin manası, "Kadınlar istemediği halde onları evlenmekten alıkoşarak mallarına vâris olmanız size helâl değildir" şeklindedir.

1 Hul^c mesclesi ileride izah edilecektir.

2 Taberî, IV.310-311.

3 Buhârî, Tefsîr, Nisâ' Suresi; Ebû Dâvûd, Nikâh, 23.

Karılarından hoşlanmayan bazı kimseler de onlardan ayrılmak isterlerse verdikleri mehri geri almak için geçimsizlik yapar, mehri geri vermeleri için karılarını sıkıştırırlar, onların diledikleriyle evlenmelerine de engel olur, ölünceye kadar evde tutarlardı. Ama kendileri de onlara kocalık etmezlerdi.

Birinci âyet ile bu tür davranışlar da yasaklanmakta: "Verdiğiniz geri almak için onlara engel olup evde tutmanız, evlenmelerini engellemiz helâl değildir. Eğer onlar açık bir fuhuş (edepsizlik, zinâ) yapmış olurlarsa o zaman ayrılmaya sebep, onlar olduğu için *hul'* istemekte mazur sayılırsınız. Bunun dışında onlarla güzel geçininiz." buyurulmaktadır. Hasılı bu âyet ile, kadının aleyhine olan, onun hareketlerini kısıtlayan kaba davranışlar yasaklanmıştır.

Âilenin mutluluğu, çocukların huzuru, iyi yetişmeleri, karı kocanın güzel geçinmelerine bağlıdır. Bundan dolayı Kur'ânı Kerim, güzel geçinmeyi emretmiştir. Allah'ın Resulü (s.a.v.)de bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar, sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız vardır, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Onların, sizin yatağınıza başkasını almamaları ve iffetlerini korumaları, sizin onlar üzerindeki haklarınızdan- dır. Eğer bunları yaparlarsa onları yataklarında yalnız bırakmanıza ve hafifçe dövmenize Allah izin vermiştir. Eğer vazgeçerlerse onların geçimlerini ve giyimlerini sağlamak sizin görevinizdir. Kadınlara hayır tavsiye ediniz. Çünkü onlar sizin yanınızda tutsak gibidirler. Kendi kendilerine bir şey yapamazlar. Siz onları, Allah'ın emanetiyle (Allah adına güvence vererek) aldınız ve Allah'ın sözleriyle onların ırzlarını helâl kıldınız¹.*"

Âyetteki açık *fâhişe* deyimine iki anlam verilmiştir: Biri, kadının kocasına ve kocasının âilesine karşı başkaldırması, huysuzluk etmesi, diğeri de zinâ etmesidir. Şayet kadın, huysuzluk edepsizlik veya zinâ ederse ona verilen mehir geri alınabilir ve *hul'* edilir.

Bazı insanlar, hoşlanmadıkları karılarına verdikleri mehri geri almak için yalan söyler, onlara iftira ederlerdi. İşte ikinci ve üçüncü âyetlerde kadına verilen mehrin, ne kadar çok olursa olsun, kantar kantar da olsa -zinâ durumu hariç- geri alınması haram kılınmıştır. Çünkü bu iki insan, uzun süre beraber yaşamış, içli dışlı olmuştur. Nikâh bağıyla birbirlerine bağlanmışlardır. En mahrem şeyleri birbirine helâl olan bu iki arkadaşın, beraber kaldıkları günlerin hatırımı saymaları gerekir. Âyet-

¹ Tehzibu Sireti İbn Hişâm, II.139; Taberi, IV.311.

teki *ifdâ* kelimesi, kadınla yalnız kalmaktan veya cinsel ilişkiden kınadır.

Kadına verilen malın geri alınması, onu bir anda yokluğa düşürmek demektir. Ayrılmak, zaruret halini alabilir. Ama kadını perişan düşürmek olmaz. Erkek, nikâh ile himaye edeceğini söz verdiği kadını, ayrılırken perişan etmesi, soyup soğana çevirmesi, hiçbir şey vermeden onu dışarı atması elbette doğru değildir. İşte Kur'ân, bunu yasaklamıştır.

Mehrin yüksek olması makbul değildir:

Hz.Peygamber (s.a.v.), evlenmenin kolaylaştırılmasını istemiş, bunun için mehrin, kolay ödenebilir ölçüde olmasını öğütlemiştir: "*Kadının istenmesinin kolay, mehrinin kolay, rahminin doğurucu olması, kadının uğurundandır*¹."

Hz.Ömer bir gün konuşma yaparken: "Kadınların mehrini ne çok artırdınız! Peygamber ve ashabının devrinde mehir, dört yüz dirhemi geçmezdi. Eğer fazla mehir vermek, Allah indinde bir takvâ ve üstünlük olsaydı siz mehir konusunda onları geçemezsiniz. Ben iyi biliyorum ki (Resulullâh devrinde) bir erkek, dört yüz dirhemden fazla mehir vermemiştir." demişti.

Böyle deyip minberden inen halifeye, Kureyşli bir kadın: "Allah'ın (وَأْتِمِ احْدَاهُن قِنْطَارًا) *Onlara kantarlarca, yüklerle mehir vermiş olsanız da* dediğini işitmedin mi?" diyerek itiraz etti. Kadının bu sözü üzerine Hz.Ömer, tekrar minbere çıkıp: "Ey insanlar, ben kadınlara dört yüz dirhemden fazla mehir vermemenizi söylemiştim. Artık dileyen, dilediği kadar mehir verebilir." dedi².

Bu rivayet eğer doğru ise bir kadının cesaretini ve halifenin de o kadar cemaat içerisinde bir kadından dahi olsa hakikati duyunca derhal kabul edip hatâsından dönmekten çekinmediğini gösterir ki her iki hareket de İslâm karakterine yakışır olgun davranıştır.

Evlenilmesi Harâm Olan Kadınlar:

«وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِمَّنِ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ، إِنَّهُ كَسَانٌ فَاحِشَةٌ وَمَقْتٌ، وَسَاءَ سَبِيلًا. حُرِّمَتْ

1 Hadisi İbn Hanbel, Hakim ve Beyhaki, Hz.'Âişe'den rivayet etmişlerdir. Faydu'l-Kadir, II.543.

2 İbn Kesir, I.467.

عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
 وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ
 اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
 وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ
 بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
 وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا
 بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا .
 وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ، كَتَبَ
 اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا
 بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ، فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ
 بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ، وَلَا جُنَاحَ
 عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ
 الْفَرِيضَةِ ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

“Geçmişte olanlar hariç, (bundan böyle) babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu, edepsizliktir, (Allah'ın) hışm(ı)dır ve iğrenç bir yoldur. .Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı : Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, zifâfa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız –eğer onlarla henüz zifâfa girmemişseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur–kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kızkardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir. (Savaşta esir olarak) ellerinize geçen (câriye)ler müstesnâ, evli kadınlar (la evlenmeniz) de (haramdır. İşte bunlar) size Allah'ın yazdığı yasaklardır. Bunlardan ötesini, iffelli yaşamak, zinâ etmemek şartıyla mallarınızla istemeniz (mehirlerini verip almanız), Size helâl kılındı. O halde onlardan ne kadar yararlandınızsa, ona karşılık kesilen ücretlerini bir hak olarak verin. Hakkın (mehrin) kesiminden sonra karşılıklı anlaşma(k suretiyle kesilenden az veya çok vermeniz)de üzerinize bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, (herşeyi) bilendir, yerli yerince yapandır..”¹

¹ I Nisâ Suresi ; 12-24

Bu âyetlerde, nikâh edilmesi haram kılınan kadınlar açıklanmaktadır. İlk olarak babanın karisiyle evlenmek haram kılınmıştır. Câhiliyye devrinde üvey annesiyle evlenenler vardı. Müfessirlerin, 19'ncü âyet münasebetiyle anlattıkları üzere adam ölünce, başka bir kadından doğmuş olan oğlu, üvey annesinin üzerine elbisesini atarak "Malına varis olduğum gibi karısına da vâris olurum" der ve böylece üvey annesiyle evlenebilirdi.

Ensâr'ın sâlihlerinden olan Ebu Kays ibnu'l-Eslet vefat edince, oğlu Kays, babasının karisiyle evlenmek istedi. Kadın: "Ben seni oğlum sayıyorum. Sen kavminin iyilerindensin. Ben bu durumu gidip Allah'ın Resulüne soracağım" dedi ve gelip Allah'ın Resulünden sordu:

— Ya Resulâllah, Ebu Kays öldü, oğlu Kays benimle evlenmek istiyor. Halbuki o, kavminin iyilerindedir. Ben onu kendi oğlum sayıyorum. Bu konuda ne dersin? Allah'ın Resulü kadına:

— Evine dön, dedi, bunun üzerine: "*Geçmişte olanlar hariç, (bundan böyle) babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin . . .*" âyeti indi¹.

O zaman Araplar arasında bu tür uygulamalar vardı. Fakat babaya saygıyı yok eden, kadını miras olunacak bir eşya düzeyine indiren bu hareketler, toplum içinde sızlanmalara neden oluyordu. O zamanki toplum dahi bu uygulamayı hoş görmemişti. Babanın karısını nikâhlamaya *el-makî* (ğazab), bu nikâhtan doğacak çocuğa da *el-makî* (gazaba uğramış, gazab ürünü) derlerdi².

Berâ ibn Âzib ve Kurre ibn İyâs el-Muzeni'nin anlattıklarına göre Hz.Peygamber (s.a.v.), üvey annesiyle evlenen bir adamın öldürülmesini emretmiştir. Berâ ibn Âzib şöyle diyor: "Dayım (el-Hâris ibn Amr) yanıma geldi. Peygamber (s.a.v.) kendisine bir sancak vermişti. (Yani bir asker topluluğunun başı yapmıştı)".

"— Ne yapmak istiyorsun?", dedim.

"— Allah'ın Resulü (s.a.v.) beni, babasının ölümünden sonra karisiyle evlenen bir adama gönderdi, onun boynunu vurmamı emretti, dedi³."

1 İbn Kesir, I.468.

2 Tefsiru Âyâtü'l-ahkâm, II.64 ; Râzî, Mefâtilu'l-ğayb, III.266.

3 İbn Mâce, Hudûd, 35; Tirmizî, Hudûd, 29; İbn Haubel, I.430,

Müfessirlerin bazılarına göre bu âyet, babaların cinsel ilişki kurduğu bütün kadınlarla evlenmeyi, oğullarına haram kılmıştır. Hattâ bazılarına göre babanın sadece şehvetle baktığı kadın dahi oğluna haram olur¹.

Bundan sonraki iki âyette haram kılınan kadınların kimi neseb, kimi süt, kimi de nikâh sebebiyle haram kılınmıştır. Neseb dolayısıyla haram kılınanlar yedidir. Şöyle ki:

A- Neseb dolayısıyla haram olan kadınlar:

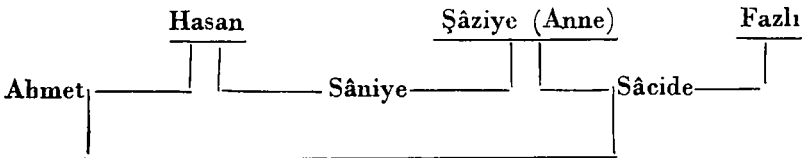
«حرمت عليكم Size şunlar haram kılındı»

1- «أمهاتكم Anneleriniz.» Kendi anneleriniz, babanızın ve annenizin anneleri, onların anneleri, ne kadar yukarıya varırsa varsın bütün ninele-
niniz size haram kılınmıştır.

2- «بناتكم و kızlarınız». Gerek kendi evlâdınız, gerek oğlunuzun ve-
ya kızınızın kızları, torunları ne kadar aşağı inerse insanın sizin zürriyeti-
nizden gelen bütün kızlar size haramdır.

Bilginlerin çoğunluğu, gayri meşru yoldan (zinâ'dan) olan kızların da diğer kızlar gibi babasına haram olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü «kızlarınız» sözü geneldir. Ne yoldan olursa olsun, insanın sulbünden gelen bütün kızlara şamildir. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed ibn Hanbel bu görüştedir².

3- «أخواتكم Kızkardeşleriniz». Anne baba bir, anne bir, yahut ba-
ba bir bütün kızkardeşleriniz. Anne veya baba tarafından neseb ortaklığı
olmayan kız haram değildir. Kızkardeşin kızkardeşi, eğer erkeğin kızkar-
deşi değilse haram olmaz. Meselâ Ahmed'in baba bir kız kardeşinin, baş-
ka bir adamdan olan anne bir kızkardeşi, Ahmed'e helâldir. Bunu şöyle
gösterebiliriz:

1 İbn Kesîr, I.468.

2 İbn Kesîr, I.469.

4- «*عماتكم و Halalarınız*». Babalarınızın, dedelerinizin kızkardeşleri olan bütün halalarınız.

5- «*وخالاتكم و Teyzeleriniz*». Annelerinizin ve ninelerinizin kızkardeşleri olan büyük küçük bütün teyzeleriniz.

6- «*و بنات الأخ و Kardeşinizin kızları*», torunları, bütün yeğenleriniz.

7- «*و بنات الأخت و Kızkardeşinizin kızları*», bu yoldan olan bütün yeğenleriniz.

İşte bu âyette buraya kadar sayılan kadınlar, neseb nedeniyle haram olan kadınlardır. Bir de süt nedeniyle haram olan kadınlar vardır. Şimdi yüce Allah, onları sayıyor.

B- Süt dolayısıyla haram olan kadınlar:

1- «*و أمهاتكم اللاتي أرضعنكم ° و Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz*» ve nineleriniz. Süt anne, kişiyi emziren kadın, yahut bu kadının nesep ve ya süt anneleri, nineleridir. Bunların hepsi, emene haramdır.

2- «*وأخواتكم من الرضاعة و Süt kızkardeşleriniz*». Süt emzirenlere anne, beraber emenlere kardeş denilmesi, nesep hükümlerinin bunlarda da geçerli olduğunu gösterir. Süt anneler, süt kardeşler bulunca süt babalar, süt kızlar, süt halalar, süt teyzeler, süt kardeş kızları da var demektir. Buna göre süt yüzünden haram olanların da kıyas yoluyla yedi olduğu, fakat Kur'ânî Kerîm'de yalnız ikisinin anılmasıyla yetinildiği anlaşılır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Doğum dolayısıyla haram olanlar, emzirme ile de haram olur.*” buyurmuştur¹.

Yani süt emziren kadın, emen çocuğun annesi durumuna, kadının kocası da babası durumuna geçer. Kadın o çocuğa haram olduğu gibi oğulları, kızları, erkek ve kız kardeşleri, ataları, amcaları, teyzeleri, oğul ve kız torunları ve dayıları da haram olur. Aynı kadından emen erkekler ve kızlar-İster emzirenin kendi çocuklarıyla emsin, ister başkalarının çocuklarıyla o kadından emmiş bulunsun- birbirlerine haram olurlar.

¹ Buhârî, Nikâh, 20, 27; Müslim, Radâ', bâb: 1, hadis: 2; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimî, Nikâh, 48; İbn Hanbel, I.275.

Böylece nesh ile yedi, buna kıyasen süt ile de yedi olmak üzere bu-
raya kadar âyette ondört mahrem sayılmış olur.

Kur'ânı Kerim'de emzirmenin miktarı belirtilmemiştir. Mutlak söy-
lendiğine göre bir kere emmek dahi süt hükmünü geçerli kılar. Saîd ib-
nu'l-Müseyyib, Urve ibnu'z-Zubeyr, Ebu Hanîfe ve Mâlik bu görüşte-
dirler. Fakat İmam Şâfiîye göre haram olmak için en az beş kere emmek
lâzımdır. Şâfiî, bu hükmünü şu hadislere dayandırıyor:

*“Bir kere, iki kere emmek haram kılmaz.”*¹, *“Umnu'l-Fadl anlatıyor :*
Peygamber (s.a.v.) benim evimde iken bir köylü içeri girdi :

“— Ey Allah'ın peygamberi, dedi, benim bir karım vardı, üzerine bir
kadın daha aldım. İlk karım, yeni karımı bir veya iki kere emzirdiğini sa-
nıyor. Allah'ın Peygamberi :

“— Bir yahut iki kere emmek, haram kılmaz, dedi.”

Hz.Âişe de şöyle demiştir: *“Kur'ân'da indirilen âyete göre bilinen*
on emme haram kılardı. Sonra bunlar, beş bilinen emmeye değiştirildi. Al-
lah'ın Resulü (s.a.v.) vefat ettiği zaman Kur'ân'da bu beş bilinen emme
*okunurdu.”*²

İşte İmam Şâfiî, bu hadislere dayanarak bir iki kere emmenin ha-
ram kılmayacağını, özellikle son hadise dayanarak da en az beş kere em-
menin, süt hükmünü geçerli kılacağını söylemiştir.

Fakat son hadisin doğruluğunu kabul edersek, Hz.Peygamber (s.a.-
v.)in vefatından sonra Kur'ânı Kerim'in değiştirilmiş olduğu sorunu or-
taya çıkar. Zira burada “Kur'ân'da ancak on kere emmenin haram kıla-
cağı hakkında âyet vardı. Sonra bu neshedilip beş kere emmenin haram
kılacağına dair âyet indirildi. Hz.Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği sırada
beş kere emmenin haram kılacağı hakkındaki âyet, Kur'ân'da okunur-
du” deniyor. Şimdi Kur'ân'da ne on kere, ne de beş kere emmenin haram
kılacağına dair bir âyet bulunmadığına göre demek ki bu âyetlerin lâfzı
ortadan kaldırılmıştır. Hele Hz.Peygamber'in vefatından sonra bir âye-
tin lâfzını veya hükmünü ortadan kaldırmak, kimsenin haddi değildir.

1 Müslim, Rađâf, bâb 5, hadis: 17; Tirmizî, Rađâf, 3; Nesâ'i, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh,
35; Dârimî, Nikâh, 49.

2 Müslim, Rađâf, bâb 5, hadis: 18; Nesâ'i, Nikâh, 51; Dârimî, Nikâh, 49; İbn Hâbel, VI.
239,

3 Müslim, Rađâf, bâb 6, hadis: 24-25; Ebû Dâvûd, Nikâh, 10; Tirmizî, Rađâf 3; Muvatta',
Rađâf, 18.

Eğer bu doğru olsa, Hz.Peygamber'den sonra Kur'ân'ın değişikliğe uğradığı ortaya çıkar. O halde bu rivayet kabul edilebilir nitelikte değildir. İmam Mâlik bu hadise göre amel edilemeyeceğini söylemiştir¹. İmam Ebu Hanîfe de tahrîm âyetinin, haberi vâhid ile tahsis edilemeyeceğini ileri sürmüştür².

Bu iddiâ, Kur'ânı Kerîm'in korunacağını ifade eden³ âyete aykırıdır. Hâşâ Kur'ânı Kerîmin değiştirildiği anlamına gelen böyle âhâd haberlerini kabul edemeyiz. O halde Şâfiî'nin bu delili tutarsızdır. Ebu Hanîfe'nin dediği gibi bir kere emmek dahi haram kılar. Nitekim bir kere emmek ile de haramlığın cereyan edeceğine dair hadis vardır. Saîd ibnu'l-Museyyib, iki yaş içerisinde bir katre dahi emmenin, süt hükmünü geçerli kılacağını söylemiştir⁴.

Lebenul Fahl (fahl sütü) haram kılar mı?

Bunu anlamak için şöyle bir örnek verelim: Adamın evlendiği iki kadın da doğurur. Bu kadınlardan biri bir kızı, diğeri de bir oğlanı emzirirse bu kız ile oğlan, aynı babanın sütünü emmiş olurlar. İşte bu süte leben-i fahl denir.

Leben-i fahlin haram kılıp kılmadığında görüş ayrılığı vardır. Bir kısım bilginlere göre aynı erkeğin, ayrı ayrı kadınlarından emen kızla oğlan, birbiriyle süt kardeş olur, bunların birbiriyle evlenmeleri haramdır. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri hadisten de bu anlaşılıyor:

“Örtünme âyeti indikten sonra Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah, Hz. Aişe'nin yanına girmek için izin istedi. Ebu'l-Kuays, Aişe'nin süt babası idi. Aişe: (Vallahi, dedi, Allah'ın Resulü (s.a.v.)den sormadan Eflah'ın yanına gelmesine izin vermem. Çünkü beni emziren, Ebu'l-Kuays değil, karısıdır.) Aişe diyor ki:” Allah'ın Resulü (s.a.v.) gelince :

“— Ya Resulâllah, dedim, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflâh geldi, içeri girmek için izin istedi. Senden müsaade almadıkça izin vermeyi uygun bulmadım. Peygamber (s.a.v.):

“— O senin amcandır, yanına girebilir, dedi”⁵.”

1 Muvatta', II.45.

2 Tefsîru Âyâtî'l-ahkâm, II.66, Mısr, 1349.

3 Hier Suresi: 9.

4 Muvatta', II.43.

5 Buhârî, Nikâh, 22; Müslim, Rađâ', bâb: 2, hadis: 5, 6; Ebû Dâvûd, Nikâh, 7; Tirmizî, Rađâ', 2; Nesâ'î, Nikâh, 52; İbn Mâce, Nikâh, 38.

Tirmizî, şu hadisi de çıkarmıştır: “İbn Abbas’a, iki cariyesi olup câriyelerinden biri bir kızı, diğeri bir oğlanı emzirmiş olan adamın durumu soruldu. Bu oğlanın, bu kızla evlenmesi helâl midir denildi. İbn Abbâs: ‘Hayır, aşî birdir’ dedi’.”

Kütübi sitte sahipleri arasında yalnız kendisinin çıkarmış olduğu bu hadis hakkında Tirmizî şöyle diyor: “Bu hadis, sahih, hasen hadistir. Peygamber (s.a.v.)in ashâbından ve başkalarından ilim sahipleri, buna göre hareket etmiş, leben-i fahl’ı emenlerin, birbirleriyle evlenmelerini mekruh görmüşlerdir. Fakat yine ilim sahiplerinden bazıları da leben-i fahlî emenlerin, evlenmelerine izin vermişlerdir².”

Süt emme yaşı:

“Sizi emziren anneleriniz” âyetinden, büyük yaşta süt emmenin de haram kılacağı hükmü anlaşılırsa da “*Anneler, çocuklarını tam iki yıl emzirirler*”³ âyeti, süt emme süresinin ancak iki yıl olduğunu açıklamıştır. İki yaşından sonra süt emmek, süt haramlığı getirmez. Ümm-i Selme (r.a.)nın rivayetinde Hz.Peygamber (s.a.v.) in şöyle buyurduğu anlatılır: “Sütten haram kılan, çocuk henüz süttten kesilmeden önce memeden verilip çocuğun barsaklarını besleyendir⁴.”

Bu âyet ve hadisin hükmü gereğince ashâbı kiramdan ve tabiûndan ilim sahipleri, iki yaşından sonra süt emmenin, hiçbir şeyi haram kılmayacağını söylemişlerdir⁵. Ayrıca son hadise göre çocuk ancak memeden emince süt hükmü geçerli olur.

Ebu Huzeyfe’nin karısı Schle’nin, bülûğa ermemiş mevlâları (hizmetçileri) Sâlim’in, her zaman evlerinde kendileriyle beraber bulunduğunu, Ebu Huzeyfe’nin de bunu kıskandığını Peygamber (s.a.v.)e sorması üzerine Peygamber (s.a.v.) in: “Onu emzir, sana haram olur, mahrem olur, Ebu Huzeyfe’nin de kıskançlığı gider” dediği birkaç yolla rivayet edilmektedir⁶. Bu hadise göre büyük yaşta emmenin de haram kılacağı kanaati uyanırsa da Hz.Peygamberin hanımları, bu müsaadenin, yalnız

1 Tirmizî, Rađâ⁶, 2.

2 Aynı.

3 Bakara Suresi: 233.

4 Tirmizî, Rađâ⁶, 5; Nesâ’î de aynı hadisi rivayet etmiştir.

5 Tirmizî, Rađâ⁶, 5; Muvatta’a, II.43.

6 Müslim, Rađâ⁶, bâb 7, hadis, 26-30.

Ebu Huzeyfe'nin karısı Schle'ye verilmiş özel bir müsaade olduğunu söylemişlerdir¹.

C- Nikâh dolayısıyla haram olan kadınlar:

1- «نساءكم» *Kadınlarınızın anneleri*”, zifaf olsun olmasın, nikâhladığınız bütün kadınlarınızın anneleri (kayınvalideleriniz) size haramdır.

2- «وربائكم اللاتي في حجوركم من نسائكم اللاتي دخلتم بهن» *Birleştiğiniz kadınlarınızdan olup genellikle sizin terbiyeniz altında bulunan üvey kızlarınız*”. Eğer nikâhladığınız halde henüz anneleriyle birleşmemişseniz kızlarını almanızda üzerinize bir günah yoktur.

Âyetin açık anlamı, üvey kızın, kocaya haram olması için iki şartı gerekli kılıyor: 1) Üvey kızın, üvey babasının evinde bulunması, 2) Üvey babanın, kızın annesiyle birleşmesi.

Mütehidler, birinci şartı gerekli görmemişlerdir. Üvey kızlar, genellikle anneleriyle birlikte üvey babalarının yanında buldukları için âyeti kerime: “*Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız*” diyor. Üvey kızın mutlaka evde bulunması şart değildir. Evde olmasa da üvey kız, haramdır. Ancak ikinci şart yani kızın annesiyle sadece nikâh değil, birleşmiş olmak gereklidir! Birleşmeden annesinden ayrılan adam, kızıyla evlenebilir. Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre sadece dokunmak, öpmek dahi birleşme sayılır. Atâ ve Abdu'l-Melik ise şehvetle bakmayı dahi yeterli görmüşlerdir. Şafiî ve Taberî ise dühûl ile cinsel birleşmenin kastedildiğini söylemişlerdir².

3- «و حلائل أبنائكم الذين من أصلابكم» *Sulblerinizden bizzat ve dolayısıyla gelen oğullarınızın halîleleri (eşleri) olan gelinleriniz*” ki bütün torunların eşlerine şamildir. “Sulblerinizden gelen oğullar” kaydıyla evlâtlıklar hükümden çıkarılmıştır. Onların eşleriyle evlenmekte bir sakınca yoktur. Evlâda babasının, dedesinin karısını almak nasıl haram ise, babaya da evlâdının, torunlarının karılarını almak öyle haramdır.

4- «و أن تجمعوا بين الأختين إلا ما قد سلف، ان الله كان غفورا رحیما» *İki kızkardeşi bir arada almanız, (biri erkek farz edildiği zaman diğeriyle*

1 Müslim Rađâc, bâb, 7, hadis: 31.

2 Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, II.70.

evlenmesi caiz olmayan iki kadını, meselâ bir kızla halasını veya teyzesini birlikte almanız) haramdır." Hz.Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir kadın, halasının, teyzesinin, kardeşi kızının, kızkardeşi kızının üzerine (onlar aynı adamın nikâhı altında iken) nikâh edilemez¹."

İki kızkardeşi birden nikâhlamak bâtıldır. Nikâhın sahih olması için birinin boşanmış olması ve boşananın iddetini tamamlaması lâzımdır. Şâfiîye göre yalnız boşanmış olması yeter. İddetini tamamlamış olması şart değildir².

"Geçmişte yapılmış olanlar müstesna"dır. Geçmişte yapılanlardan dolayı sorumluluk yoktur. "Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.,"

Müslüman olmazdan önce iki kızkardeş ile evlenmiş olanlar vardı. Bunlar müslüman olduktan sonra birini seçip diğerini boşamaları, Hz. Peygamber tarafından kendilerine emredilmiştir. Ahmed ibn Hanbel, Feyruz ed-Deyleminin şu sözünü kaydetmiştir: "Müslüman olduğum zaman nikâhım altında iki kızkardeş vardı. Peygamber (s.a.v.), ikisinden birini boşamamı emretti³."

İslâmdan önce anne, kız, kızkardeş, hala, teyze, kardeş kızı, bacı kızı ve öz oğulun karisiyle evlenme âdetinin bulunduğu dair bir rivayet yoktur. Yalnız babanın vefatından sonra nadiren üvey anne ile evlenme ve iki kızkardeşi birlikte alma âdeti vardı. Nitekim bu iki hususu meneden âyetlerden sonra «الامائد سلف *geçmişte olanlar hariç.*" cümlesi, bu âdetlerin eskiden var olduğunu gösterir. Süt anne ve süt bacılığın da eskiden beri var olduğu anlaşılıyor. Bunlar İslâm'da da kabul edilmiştir. Eskiden evlâthk karisiyle evlenmek de yasaktı ki İslâm bunu kaldırmış, evlâthk hakkındaki eski telâkkileri geçersiz kılmıştır. İnsanın oğlu, ancak kendi sulbünden gelen çocuğudur.

5- « *Mülkünüz olan câriyeler hariç bütün evli hür kadınlarla nikâhlanmanız da haram kılınmıştır.*" Gerek müslümanların, gerek zimmilerin, gerek harbîlerin nikâhı altında bulunan bütün kadınlarla evlenmek haramdır. Ancak savaşta esir dü-

1 Buḥârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, bâb 4, hadis: 33-40; Ebû Dâvûd, Nikâh, 12; Tirmizî, Nikâh, 31; Nesâ'î, Nikâh, 47, 48; İbn Mâce, Nikâh, 31; Dârimî, Nikâh, 8; İbn Hanbel, I.78.

2 Tefsiri Âyâtî'l-aḥkâm, II.72.

3 İbn Kesîr, I.472.

şerek hürriyetini yitirip câriye olarak alınanlarla –daha önce evli de olsalar– evlenmek haram değildir.

İhşân, lügatte menetmek demektir. Sahibini yaralanmaktan koruduğu için zırha *dir'ı hasîne* (koruyucu zırh) denir. İçindekileri korudundan kaleye *hısn* denmiştir. Âyetteki *el-muhsanât hısn* kökünde doğan *ihşândan* ismi mef'ûlün müennes çoğuludur. Namusu zarardan korunduğu için evli erkeğe *el-muhsan*, kadına da *el-muhsane* denir. İhşân terimi, Kur'ân'da dört anlamda kullanılır: hürriyet, iffet, İslâm ve evlilik. Burada evlilik anlamındadır. *el-muhsanât*, evli kadınlar demektir.

Müslümanlarla evlenmesi helâl olan kadınların dini konusunda burada bir şey söylenmiyor. Ancak bu âyetten sonra gelen 25'nci âyet, bu kadınların mü'min olmaları gerektiğini bildiriyor. Bakara Suresinin 220'nci âyeti, müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılmış, Mâide Suresinin 5'nci âyeti ise Kitap ehli olan kadınlarla evlenmeye müsaade etmiştir

«الاماملكت ايمانكم Mülkünüz altında bulunanlar (la birleşmeniz haram değildir).”cümlesi, esir alınıp câriye yapılan kadınlarla –esaretten önce evli dahi olsalar– birleşmeyi mübah kılmıştır. Ebu Saîd el-Hudri'nin rivayetine göre Hz.Peygamber (s.a.v.), Huneyn günü, (Tâif yakınında bir yer olan) Evtas'a bir tabur gönderdi. Bunlar, düşmanla karşılaşmış ve çarpıştılar düşmana üstün oldılar bazı kadınları esir aldılar. Bu kadınlar, müşriklerle evli oldukları için Allah Resulünün ashabından bazıları, bunlarla birleşmekte tereddüd ettiler. Yüce Allah “(Savaşta esir olarak) *ellerinize geçen (câriye)ler müstesna evli kadınlar (la evlenmeniz) de (haram kıldı)...*” âyetini indirdi. Yani iddetleri dolunca onlar size helâldir, buyurdu.¹”

Hadisin sonunda belirtildiği üzere esir alınan kadınlarla birleşebilmek için kadınların iddetlerinden çıkmış olmaları, gebe olmamaları şarttır. Gebe kadınlarla birleşmek yasaklanmıştır. Sonra her insan ancak kendi câriyesi ile birleşebilir. Başkalarının câriyesiyle birleşmek zinâ olur.

Müslümanlar, Hayber'de aldıkları esir kadınlarla birleşmek isteyince Allah'ın Elçisi, birinin şöyle bağırmasını emretmişti: “*Kim Allah'a ve âhîret gününe inanıyorsa rahminde çocuk bulunan esir kadınla yatmasın?*”

1 Müslim, Rađâf, bâb 9, hadîs: 33-35, Ebû Dâvûd, Nikâh, 45.

2 Dârimî, Talâk, 36.

Aynı meâlde bir hadis de Buhârî'de mevcuttur. Ancak Hayber yerine Huneyn günü söylendiği anlatılan bu hadiste Allah'ın Resulu (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, kendi suyunu başkasının ekinine dökmesi (yani başkası tarafından gebe kalan kadın ile yatması) helâl olmaz. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir insana rahmi tamamen boş olmayan esir kadınlarla yatması helâl olmaz. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir insana, taksim edilmemiş ganimet malını satması helâl olmaz¹.”

Buhârîdeki bir hadise göre esir kadın, bir âdet görünce, gebe kadın da doğurunca kendisiyle birleşmek câiz olur². Demek ki esir kadın, bir âdet görünce gebe olmadığı anlaşılır. Hul'edilen kadının da iddet süresi, bir âdet görmedir³.

كتاب الله عليكم وأحل لكم ماوراء ذلكم أن تبغوا بأموالكم محصنين غير مسافحين

“Bunlar size Allah'ın yazdığı yasaklardır. Bunlardan ötesini iffetli yaşamak, zinâ etmemek şartıyla mallarınızla istemeniz size helâl kılınmıştır.”

Yukarıda sayılan kadınların haram kılınması, Allah'ın bir yazısıdır. Bunlar, bizzat Allah tarafından size böyle yazılmış, haram kılınmıştır. Bunları dışında kalan kadınlar, size helâl kılınmıştır ki iffetinizi koruyarak, sifahtan kaçınarak mallarınızla mehirlerini verip kadınlarla evlenesiniz.

*Muhsin*in, ihsân kökünden ismi fâildir. Evli kimseye muhsan veya muhsin denir. Âyetteki anlamı, evlenerek namusunuzu koruyasınız demektir. *Musâfihîn* ise sefh kökünden ismi fâildir. *Sefh*, kan ve su gibi sıvıları akıtmak demektir. *Müsâfeha* ve *sifâh* da sırf suyunu boşaltmak, yani evlilikteki amacın tersine, nesil üretmesi, insanlığın çoğalması için değil sadece şehvet tatmini için cinsel birleşme ile insan tohumu olan suyu boşa akıtmaktır. Evlenmenin asıl amacı, üremedir. Şehvet tatmini, onun bir dahdır. Yüce Allah, insanların çoğalması, neslin devamı için kadınla erkeği birbirine çekecek şehvet duygusu vermiştir. Temel amaç, bu duygu değildir. Bu duygu, üremenin bir aracıdır. İşte yüce Allah, âyette bu amaca dikkati çekerek yalnız şehvetinizi doyurmak maksadiyle suyunuzu boşa akıtmak için değil, namus ve iffetinizi koruyarak mallarınızla

1 Ebu Dâvûd, Nikâh, 45.

2 Ebû Dâvûd, Nikâh, 45; Buhârî, Buyû', 111.

3 et-Tefsîru'l-ğadiş, IX. 51.

mehirlerini verip evlenesiniz diye yukarıda sayılanların dışında kalan bütün kadınları size helâl kılmıştır, buyuruyor.

Müt'a nikâhı:

«فما استمتعتم به منهن فاتوهن أجورهن فريضة ، ولا جناح عليكم فيما تراضيتن به من بعد الفريضة ، ان الله كان عليا حكيما»

“O halde onlardan ne kadar yararlandınıza ona karşılık ücretlerini, onların bir hakkı olarak verin. Hak kesildikten sonra birbirinizle karşılıklı anlaşarak kesilen miktarı azaltıp çoğaltmanızda üzerinize bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, her yaptığınızı bilen, her şeyi yerli yerince yapandır.”

Âyetin bu bölümünde geçen istimtâ' (yararlanma) karşılığında verilecek ücretin, nikâh karşılığı verilen mehir mi, yoksa kadından belli bir süre yararlanma karşılığı verilecek bir ücret mi olduğu üzerinde görüş ayrılığı vardır.

Cumhura yani ehli sünnet müctehidlerinin ve müfessirlerinin çoğunluğuna göre buradaki ücret, nikâhta kadınlara verilmesi gerekli olan mehirdir. Mehir, nikâh ile kadından yararlanmanın karşılığıdır. Bunun belli bir miktarı vardır. Fakat kadınla erkek, aralarında anlaşarak mehri diledikleri şekilde ayarlayabilir, azaltıp çoğaltabilirler. İstimtâ' ise nikâhtan ve mehrini verdikten sonra erkeklere helâl olan birleşmeden kinâyedir.

Bazı bilginlere göre –ki özellikle şî'a âlimleri bu görüşü benimsemiştir– bu cümle, müt'a nikâhına delâlet eder. Müt'a nikâhı, bir erkeğin, belli bir ücret karşılığında bir kadınla belli bir süre için evlenmesidir. Bu süre bitince nikâh akdi bozulur. Kadın erkek, aralarında anlaşılırsa yeni bir ücretle süreyi uzatabilirler. İslâmdan önce Araplar arasında bu tip evlenmeler vardı. Âyet bu evlenmeyi mübah kılmaktadır.

Âyetteki bu cümlenin, müt'a nikâhını kastedtiği konusunda bazı sahabilere, özellikle Abdullah ibn Abbas'a atfedilen rivayetler vardır. Übeyy ibn Kâ'b Abdullah ibn Abbâs ve Abdullah ibn Mes'ûd'un: «فما استمتعتم به منهن» cümlesini, «الى أجل مسمى» ilâvesiyle «فما استمتعتم به منهن»

« منهن الى أجل مسمى فاتوهن أجورهن » şeklinde okudukları rivayet edilir¹. Mücâhid'e göre bu âyet, müt'a nikâhı hakkında inmiştir².

Müt'a nikâhı hakkındaki hadisler:

Hadis mecmualarında müt'a nikâhının önce mübah olup sonra nes-hedildiğine dair hadisler çoktur. Önce bu nikâhın mübah olduğuna dair hadisleri görelim:

1) Ashabdan Abdullah şöyle diyor: “*Biz Allah'ın Resulü (s.a.v.) ile birlikte savaşa giderdik. Yanımızda karılarımız yoktu. 'Boşalıp rahatlayalım mı dedik. Önce bizi bundan menetti. Sonra bir elbise karşılığında belli bir süre için kadın nikâh etmemize müsaade buyurdu.* (Bu sözü anlatan) *Abdullah, daha sonra: "Ey inananlar, Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, sınırı aşanları sevmez³." âyetini okudu⁴.*” Müslim'in, Nikâh kitabının üçüncü bâbındaki hadis de aynı anlamdadır. Ancak orada: “*Biz Resulullah ile birlikte savaşırdık*” cümlesi yoktur. Bunun yerine “*Biz gençtik . . .*” kaydı vardır.

2) Câbir ibn Abdullah ve Seleme ibn el-Ekva' şöyle diyorlar: “*Bizler orduda idik. Resulullah (s.a.v.)in çağırıcısı şöyle bağırdı: 'Allah'ın Resulü (s.a.v.) kadınlarla müt'a yapmanıza izin verdi. Müt'a yapınız⁵.*” Müslim'de bu anlamda bir hadis daha var.

3) Atâ şöyle diyor: “(Ashabdan) *Câbir ibn Abdullah, ömre için (Mekke'ye) gelmişti. Evine (ziyarete) geldik. Orada bulunanlar kendisine birçok şeyler sordular. Sonra müt'adan söz ettiler. Câbir: 'Evet biz, Allah'ın Resulü (s.a.v.) in, Ebubekir ve Ömer'in devrinde müt'a yaptık' dedi⁶.*” Müslim'in, Nikâhu'l-müt'a bâbındaki 15'nci hadiste de Câbir şöyle diyor: “*Biz Allah'ın Resulü (s.a.v.)in ve Ebubekir'in devrinde bir avuç hurma ve un vererek birkaç gün müt'a yapardık. Nihayet Ömer, 'Amr ibn Hureys hakkında müt'ayı yasakladı.*”

1 İbn Kesir, I.474; Tabresi, Mecme'u'l-beyân, III.32, Tahran, 1395.

2 İbn Kesir, I.474; Tefsiru Mucâhid, s.152.

3 Mâide Suresi: 87.

4 Müslim, Nikâh, bâb 3, hadis: 11.

5 Buhârî, Nikâh, Nikâhu'l-muharrem; Müslim, Nikâh, Bâb 3, hadis: 13.

6 Müslim, Nikâh, bâb 3, hadis: 15.

4) Müslim'in, Müt'a bâbındaki 17'nci hadiste de Ebu Nadra'nın şöyle dediği anlatılmaktadır: “*Ben Câbir ibn Abdullah'ın yanında idim. Biri geldi, İbn Abbas ile İbnü'z-Zübeyr'in hac ve kadın müt'ası hakkında görüş ayrılığına düştüklerini söyledi. Câbir şöyle dedi: 'Biz Resulullah (s.a.v.) zamanında her iki müt'ayı da yaptık. Sonra Ömer bizi ikisinden de menetti. Biz de bir daha ikisine de dönmedik'*.”

5) Seleme ibnu'l-Ekva', Allah'ın Resülü (s.a.v.)'nin şöyle buyurduğunu anlatıyor: “*Hangi erkek ve kadın, aralarında anlaşılırsa üç gece beraber kalırlar. Bundan sonra süreyi artırmak isterlerse artırılırlar, ayrıl- mak isterlerse ayrılırlar.*” Seleme ibnu'l-Ekva', bu hadisi anlattıktan sonra şöyle devam ediyor: “*Artık bilmiyorum bu, yalnız bizim için özel bir izin mi idi, yoksa bütün insanlara verilen bir ruhsat mı idi?*”

6) Ebu Zerri Gifârî de şöyle demiş: “*İki müt'a, yani kadınlar müt'a sı ile hac müt'ası yalnız bize mahsustur*.”

Müt'anın, önceleri mübah iken sonra menedildiğini bildiren hadisler :

Bu konudaki hadisler de genellikle Sebre el-Cuhenî tarafından rivayet edilmiştir. Mekke'nin fethinde Allah'ın Resülü (s.a.v.) ile beraber bulunan Sebre şöyle diyor: “*Orada onbeş gün kaldık. Resulullah (s.a.v.), kadınlarla müt'a yapmamıza izin verdi. Ben, yakınlarımdan biri ile (baş- ka rivayetlere göre amcam oğlu ile) birlikte çıktık. Ben ondan (gençtim), güzeldim. O biraz çirkindi. İkimizin de birer hırkası vardı. Ama benim hırkam eski, amcam oğlununki taptaze idi. Mekke'nin aşağısına, ya da yukarısına vardığımızda servi gibi bir kadına rastladık.*

“*Birimizin seninle müt'a yapmasına ne dersin? dedik.*

“— *Bana ne vereceksiniz? dedi.*

Hırkalarımızı serdik. Kadın iki erkeğe de bakmaya başladı. Arkada- sım, kadının göz ucuyla beni süzdüğünü görünce :

“— *Onun hırkası eski, benimki taze, dedi. Kadın iki üç kere :*

“— *Bunun hırkası fena değil, dedi. Ben o kadınla müt'a yaptım. Allah'ın Resülü (s.a.v.) müt'ayı haram kılıncaya dek ondan ayrılmadım*.”

1 Aynı meâlde bir hadis, İbn Hanbel, Müsned, s.52'de de vardır.

2 Buḥârî, Nikâh, Nikâhu'l-muḥarrem.

3 Müslim, Hac, bâb 23, hadis: 162.

4 Müslim, Nikâh, bâb 3, hadis: 19-20; Dârimî, Nikâh, 16.

Müslim'in aynı babının 19'ncü hadisinde ve Nesâ'i'nin hadisinde bu kadının yanında üç gün kaldığını söyleyen Sebre, İbn Mâce'nin hadisinde yalnız bir gece kaldığını söylüyor ve şöyle devam ediyor: “*Onunla evlendim, o gece yanında kaldım. Ertesi sabah Resulullah (s.a.v.)in yanına geldim. Kendileri Rûkn ile Bâb (Haceri Esved ile Kâbe kapısı arasında) durmuş şöyle diyordu: 'Ey insanlar, ben size müt'a için izin vermiştim. İyi biliniz ki Allah onu, kıyamet gününe kadar haram kıldı. Kimin yanında böyle bir kadın varsa onu serbest bıraksın. Onlara verdiklerinizden hiçbir şeyi geri almayınız!'*”

Buhârî'deki rivayette müt'anın, Hayber günü yasaklandığı², Müslim'deki rivayette Mekke'nin fethinde nehyedildiği; Müslim'in başka bir rivayetinde Huneyn savaşının bir kolu olan Evtâs Savaşında nehyedildiği³; İbn Mâce ve Ebû Dâvûd Sünenlerindeki hadiste ise Vedâ' Haccında nehyedildiği⁴ bildirilmektedir.

Görülüyor ki müt'anın, Resulullah ve Ebubekir devrinde, Hz.Ömer devrinin de bir kısmında mübah olup uygulandığını bildiren hadisler yanında; Hayber Savaşında, yahut Mekke'nin Fethinde veya Evtas'ta, ya da Vedâ' haccında yasaklandığını söyleyen rivayetler de vardır. Bu rivayetler çelişik olduğu için muhaddisler bunları te'lif etmek üzere müt'anın birkaç kez yasaklanıp serbest bırakıldığını söylemişlerdir. İmam Nevevi'ye göre müt'a hakkındaki yasaklama ve serbest bırakma iki defa olmuştur: “Hayber'den önce helâldi, Hayber'de haram kılındı. Mekke'nin Fethinde mübah kılındı. Evtas da Mekke'nin Fethini müteâkip olmuştur. Bundan üç gün sonra da ebediyyen haram kılınmıştır⁵.”

Bu rivayetler gösteriyor ki Hz.Peygamber (s.a.v.) şartlar gerektirdiği zaman müt'aya müsaade etmiş, ama normal şartlarda kesin yasaklamasa da ona pek hoş görmemiştir. Ancak Hz.Ömer (r.a.) devrinde toplumbüyüyüp zenginleşince artık müt'a, bir zaruret hali olarak değil, çeşitli kimseler tarafından hiç gerek yokken istismar edilmeğe başlanmış ve toplumda birçok sorunlar ortaya çıkarmaya başladığı için Hz.Ömer ve onu destekleyen sahâbilerin ictihadiyle yasaklanmıştır. Çünkü Hz.Ömer, İslâmın ruhunu biliyordu. Zorlayıcı gerekler yokken bunun uygulanma-

1 İbn Mâce, Nikâh, 44.

2 Buhârî, Nikâh, Nikâhu'l-muharrem.

3 Müslim, Nikâh, bâb 3, hadis: 18.

4 İbn Mâce, Nikâh 44; Ebû Dâvûd, Nikâhu'l-müt'a.

5 Müslim, II.1022, dip: (I)

sı, toplumun bozulmasına yol açabilirdi. Bundan dolayı men'ini, İslâmın ruhuna daha uygun bulmuştur. Hattâ bizzat onun, halife seçildiği gün yaptığı konuşmada şöyle dediği rivayet edilir:

“Resulullah (s.a.v.), bize üç defa müt‘a yapmaya izin verdi, sonra bunu haram kıldı. Vallahi evli bir kimsenin müt‘a yaptığını bilsem, onu taşla recmederim. Ya da o adam, Resulullah’ın, müt‘ayı haram kıldıktan sonra tekrar helâl kıldığına dair bana dört şahit getirir’.”

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi müt‘anın haram olmadığına dair rivayetler daha çok Câbir ile özellikle Abdullah ibn Abbas’a ve Sahâbeden bir gruba dayanır². İbn Abbas’ın, müt‘anın her zaman caiz olduğu hakkındaki görüşünden döndüğüne dair rivayetler varsa da³ bunlar pek güvenilir rivayetler değildir. Müt‘aya şiddetle karşı olanlar, görüşlerine mesned bulmak için İbn Abbas’ı da görüşünden dönmüş görmek istemişlerdir. Ancak onun, müt‘ayı, zaruri hallerde mübah gördüğü hakkındaki rivayet, akla daha uygun gelmektedir. Zaten Peygamberimiz de zaruri hallerde buna izin vermişti. Buhâri’nin kaydettiği rivayete göre Abdullah ibn Abbâs, müt‘a nikâhından soran bir kişiye, müt‘a yapması için izin vermiş, hizmetçisi ona: “Bu, şiddetli hallerde ve kadınların az olduğu durumlardadır (değil mi?)” deyince İbn Abbas: “Evet” cevabını vermiştir⁴.

Şu olay da ilginçtir: (Abdullah) ibnu’z-Zubeyr, Mekke’de ayağa kalıp müt‘aya fetva veren bir adama yani ibn Abbas’a ta’rizen şöyle dedi:

“— Allah, bazı insanların gözlerini kör ettiği gibi kalblerini de kör etmiştir. Müt‘anın caiz olduğuna fetva veriyorlar. Orada bulunan adam (ibn Abbas) ayağa kalktı:

“— Sen, kaba, ilimden anlamaz bir adamsın. Ömrüme andolsun ki İmâmu’l-muttakin (Allah’ın Resülü s.a.v.) devrinde müt‘a yapılırdı, dedi. İbnu’z-Zubeyr:

“— Öyle ise sen dene, vallahi müt‘a yaparsan seni kendi taşlarıyla recmederim, dedi⁵.”

1 İbn Mâce, Nikâh, 44. Bu hadis biraz zayıf görülmektedir. Çünkü senesinde *la be’se bih* diye nitelendirilen bir zât vardır.

2 İbn Keşir, I.474.

3 Bkz. Tirmizi, Nikâh, 29; III.430.

4 Buhâri, Nikâh, Nikâhu’l-muharrem.

5 Müslim, Nikâh, bâb 3, hadis: 27.

Müt'a nikâhının durumunu soran Ammâr ibn Yâsir'e İbn Abbâs'ın: "O sadece mütadır (bir yararlanmadır) ne zinâdır, ne nikâhtır, ne talâktır, ne de tevârüstür" dediği rivayet edilir.

Müt'aya müsaade edişi, halk arasında eleştiriye uğrayınca İbn Abbas'ın: "Ben, herhalde buna müsaade etmedim. Ancak çaresiz kalana ölü eti yemek nasıl helâl ise, zaruret içinde olana müt'a da öyle helâldir, dedim." diye kendisini savunduğu da gelen rivayetler arasındadır. Keza İbn Abbas'ın şöyle dediği de rivayet edilir: "Müt'a, İslâmın ilk zamanlarında idi. Adam bir şehre gelir, orayı bilmezdi. Orada kalacağı müddet için bir kadınla evlenirdi ki kadın eşyasını korusun, işlerini görsün. (Ancak eşleri, yahut mülkü olan câriyeleri ile ilişkilerinden dolayı kınanmazlar¹) âyeti ininceye kadar böyle sürdü. Artık bu iki kadından başkası haramdır²."

Kanaatimize göre bu rivayetler, İbn Abbas'ın, müt'a hakkındaki görüşünden döndüğü kanaatine destek olmak üzere ortaya atılmıştır. Onun, görüşünden döndüğüne dair kesin delil yoktur. Yalnız kendisi değil, Câbir ibn 'Abdullah, Übeyy ibn Kâ'b, 'Abdullah ibn Mes'ûd gibi bazı sahâbiler ve Mücâhid gibi bazı tâbiiler de müt'anın mübah olduğu kanaatini korumuşlar ve müt'anın, Hz.Ömer'in ictihadiyle yasaklandığını söylemişlerdir. Nitekim Hz.Ömer'in: "Allah'ın Resulü devrinde iki müt'a helâl idi. Ben bunları menediyor ve yapanları cezalandırıyorum. Bunlar nikâh müt'asıyla hac müt'asıdır." dediği rivayet edildiği gibi, müt'anın, Hayber'de haram kılındığı meâlindeki hadisın râvisi olan Hz.-Alî'nin de: "Ömer müt'ayı menetmeseydi, şakî olandan başka hiç kimse zinâ etmezdi." dediği de rivayet edilir³.

Bu birbiriyle çelişen rivayetlerde şüphesiz, İslâmın başında ortaya çıkan hizipleşmelerin parmağı vardır. Durum ne olursa olsun, ehli sünnet bilginlerinin çoğunluğu, önceleri helâl olan müt'anın, sonra haram kılındığı görüşünde birleşirler. Dediğimiz gibi bazı sahâbiler ve tâbiiler bu görüşü kabul etmemiş, müt'anın mübah olduğunu söyleyegelmişlerdir.

"*Ücretlerini veriniz*" cümlesindeki ücretle, nikâhın bir gereği olan *mehir* kastedilmiş olabileceği gibi, geçici olarak yararlanmanın yani müt'

1 Mü'minin Suresi: 6.

2 Tirmizi, Nikâh, 29.

3 Râzi, Mefâtihu'l-ğayb, III.287.

a nikâhının gereği olan ücret de kastedilmiş olabilir. Ancak Kur'ânı Kerim'de nikâhtan söz eden âyetlerde ücret kelimesi, mehir anlamında kullanılmaktadır. Burada da bu anlamda olması daha kuvvetlidir. Fakat müt'ayı kabul edenler, bu âyetteki ücreti, müt'a ücreti olarak tefsir ederler.

Ehli sünnet bilginleri müt'ayı haram saymakla beraber müt'a yapana zinâ cezası uygulamazlar. Zira bunun gerçekten zinâ olup olmadığına onlara göre de şüphe vardır. Şüphe ise cezayı kaldırır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): “Gücünüz yettiği kadar müslümanlardan cezaları kaldırınız. Eğer bir müslümana bir çıkar yol bulursanız onu serbest bırakınız. Çünkü imanın (devlet başkanının, yöneticinin) affetmede yanılması, ceza vermede yanılmasından daha iyidir.” buyurmuştur¹. Bu hadis, mümkün olduğu kadar cezadan kaçınmayı emrettiği gibi: “Şüpheler karşısında cezaları kaldırınız!” meâlindeki hadis de İslâm hukukunun temel kurallarından dandır.

Şi'ânın görüşü:

Müt'ayı helâl sayan şi'a uleması, görüşlerini şöyle savunurlar:

1- “Aralarında Ubeyy ibn Kâ'b, Abdullah ibn Abbâs ve Abdullah ibn Mes'ûd'un bulunduğu sahâbilerden bir cemaat âyeti «فما استمتعتم به» şeklinde okumuş, Sa'lebî'nin tefsirinde naklettiğine göre Habîb ibn Sâbit, İbn Abbâs'ın kendisine verdiği Übeyy mushafında âyetin «فما استمتعتم به منهن الى أجل مسمى» şeklinde yazılı olduğunu görmüştür. Safd ibn Cübeyr de âyeti «الى أجل مسمى» ilâvesiyle okumuştur.

2- Hz. Ali'nin, “Ömer müt'ayı menetmeseydi, şakî'den başkası zina etmezdi” dediğini el-Hakem ibn Uyeyne rivayet etmiştir.

3- Câbir (r.a.) Resulullah, Ebubekir ve Ömer devrinde müt'a yaptıklarını söylemiştir.

4- Âyetteki istimtâ' kelimesiyle faydalanma ve cimâ' kastedilmiş olamaz. Çünkü böyle olsa, kadından faydalanmayan kimsenin hiç mehir

1 Tirmizî, Hüdûd, 2; Ebû Dâvûd, Şalât, 114; Hâkim ve Beyhaqî de bu hadisi rivayet etmişlerdir. Feydu'l-Kâdir, I.226-227.

2 Feydu'l-Kâdir, I.227.

vermemesi gerekir. Halbuki dühulden önce karısını boşayan, yarı mehir vermekle yükümlüdür. Eğer buradaki istimtâ' ile sürekli nikâh kasedilmiş olsa, o zaman âyetin hükmüne göre yalnız akid yapmakla bütün mehri ödemek gerekir. Çünkü "*Onlara ücretlerini yani mehirlerini veriniz*" buyurulmuştur. Oysa daimî nikâhta yalnız akid yapmakla mehrin tamamını vermek gerekmez. Dühul şarttır. Ancak müt'a nikâhında mücerred akidle ücretin tamamını vermek vâcib olur.

5- Ayrıca Hz.Ömer'in "Resulullah devrinde hac ve kadın müt'ası vardı. Ben bunları menediyorum ve bunları yapamı cezalandırıyorum." sözü de müt'anın, Resulullah devrinde helâl olduğunu gösterir¹.

6- Âyette mal ile ibtigâ ve faydalandıktan sonra kadınların ücretlerinin verilmesi emrediliyor: Yani Âyette mücerred mal ile ibtigâ, birleşmeyi caiz kılıyor. Halbuki dâimî nikahta yalnız mal ile ibtigâ birleşmeyi câiz kılmaz. Veli ve şahitler de lâzımdır. Yalnız mal verince birleşmenin helâl olması, ancak müt'a nikâhındadır.

7- Eğer bu âyet ile daimî nikâh kasedilmiş olsa, aynı surede nikâh hükmünün başka yerlerde tekrar edilmiş olması lâzımgelir. Çünkü surenin baş tarafında 3-4 ncü âyetlerle asıl nikâh izah edilmiştir. Burada aynı şeyin tekrarına lüzum yoktur. Ama bu âyeti müt'aya hamledersek o zaman âyet yeni bir hüküm getirmiş olur, tekrar olmaz.

8- Müt'a nikâhının caiz olduğunda bütün ümmet ittifak etmiştir. İhtilâf, bunun neshedilip edilmediğindedir. Eğer bu hüküm neshedilmiş ise, nesheden ya tevâtüren veya âhâd yoluyla bilinir. Tevâtüren bilinmiş olsaydı Ali ibn Ebî Tâlib, Abdullah ibn Abbâs ve İmrân ibn el-Hasîn gibi sahabilerin, Muhammed dininden tevâtüren sabit olmuş bir hükmü inkâr etmiş olmaları gerekirdi ve bu da onların küfrünü gerektirirdi ki bu, batıldır. Bu neshin âhâd haberiyle sabit olması da bâtıldır. Çünkü icma ile mübah olduğu sabit olan bir hükmü, âhâd haberi neshedemez. Zira icmâ' kesinlik ifade eder. Halbuki âhâd haberi kesin değil, zannidir, şüphelidir.

9) Rivayetlerin çoğunluğu, Hz.Peygamber (s.a.v.)in müt'ayı ve evcil merkep etini yemeyi Hayber günü nehyettiğini söylüyor. Yine rivayetlerin çoğuna göre Hz.Peygamber (s.a.v.), müt'ayı, Mekke'nin Fethinde, veya Vedâ haccında serbest bırakmıştır. Mekke'nin Fethi ve Ve-

1 Tabresi, III.32.

dâ' haccı, Hayber'den çok sonra olmuştur. Demek ki müt'anın, Hayber günü neshedildiği yolundaki haberler, doğru değildir. Aksi takdirde nâsihin, mensuhtan önce vukubulması gerekir. Nesih ve helâl kılmanın, birkaç kez vukubulduğu yolundaki haberler de zayıftır. Mu'teber kişiler, böyle bir şey söylememişlerdir. Bunu söyleyenler, bu rivayetler arasındaki çelişkileri gidermeğe çalışmışlardır.

Şi'anın delillerini böylece sıralayan Râzî, şu cevabı veriyor:

1) Müt'anın, önceleri mübah olduğunu inkâr etmiyoruz. Ancak biz bunun neshedildiğini söylüyoruz. Bu âyet, müt'anın meşru' olduğuna delil olsa bile bizim sözümüz çürümüş olmaz. Çünkü neshedilmiştir. Tutalım ki Übeyy ve Abdullah ibn Abbâs kırâetleri doğrudur. Fakat bunlar, ancak müt'anın başlangıçta meşru' olduğunu gösterir. Buna zaten itirazımız yok. Müt'a meşru idi, fakat neshedilmiştir. Kaldı ki bu rivayetler âhâd haberidir. Âhâd haberiyle Kur'ân sâbit olmaz.

2) Müt'ayı nesheden hüküm, ya tevatüren veya âhâd haberiyle bilinir. Tevatüren bilinmiş olsa, ashabdan bazılarının tevatür yoluyla bilinen bir şeyi inkâr etmiş olmaları gerekir, şeklindeki delile karşılık da deriz ki: Bu sahabiler, neshi işitmiş, sonra unutmuş olabilirler. Sonra Hz. Ömer (r.a.) bunu büyük bir topluluk içinde hatırlatınca onlar da hatırlamış ve onun doğru söylediğini anlayıp onu kabul etmişlerdir.

3) Hz.Ömer'in: "Müt'a, Peygamber (s.a.v.) zamanında mübah idi, ben onu yasaklıyorum" meâlindeki sözüne gelince: Eğer Ömer, bu sözyle Peygamberin mübah kıldığı bir şeyi kendisinin yasakladığını kasdetmişse hem kendisinin, hem de bu sözünden dolayı onunla savaşmayanların tekfiri gerekir. Dolayısıyla Emîru'l-mü'minin (İmam Alî)nin de tekfiri gerekir. Bunların hepsi batıldır. O halde söylenecek tek şey kalıyor. Hz.Ömer'in kasdı şu idi: "Müt'a, Hz.Peygamber (s.a.v.) zamanında mübah idi; fakat ben Resulullah (s.a.v.)'in bunu neshettiğini bildiğim için menediyorum¹."

Şi'aya karşı delillerini böyle belirttikten sonra Râzî, âyetin son cümlesinin anlamı üzerinde şöyle diyor:

Âyetin, nikâhın hükmünü beyan ettiğini söyleyenlere göre eğer mehir olarak belli bir miktar takdir edilmiş ise, anlaşma ile o takdir edilenin tamamını vermek, ya da düşürmekte bir günah yoktur. Buna göre et-

¹ Râzî, Mefâtihu'l-ğayb, III.289-290.

terâdî karşılıklı olarak mehir üzerinde anlaşmadır. Fakat âyetin müt'â olduğunu söyleyenlere göre anlamı şudur:

Müt'anın süresi dolunca artık erkeğin, kadın üzerinde bir hakkı kalmaz. Eğer erkek, kadının yanında daha fazla kalmak ister de "Sen süreye birkaç gün ilâve et, ben de ücretini artırayım" derse kadın serbesttir. Dilerse bu teklifi kabul eder, dilerse reddeder. İşte "*Haktan sonra karşılıklı anlaşmanızda sizin üzerinize bir günah yoktur*" cümlesi bunu ifade ediyor. Yani önce kestiğiniz ücret ve süreden sonra aranızda anlaşmanızda üzerinize bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, her şeyi bilen, yerli yerince yapan, en güzel hüküm verendir¹.

II- BOŞANMA İLE İLGİLİ ÂYETLER

«وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ . وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ . وَبَعُو لَتَهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا . وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ . وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ . وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ .»

"Boşanmış kadınlar, üç kur' (bekleyip) kendilerini gözelerler (hâmile olup olmadıklarına bakarlar). Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın, kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri (karınlarında çocuk olduğunu saklamaları), kendilerine helâl olmaz. Bu arada kocaları da barışmak isterlerse onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar üzerinde (ki hakları), bir derece daha fazladır. Allah azizdir, hakîmdir."²

Burada yüce Allah, boşanmanın hükümlerini açıklıyor:

1- Boşanan kadın, gebe olup olmadığı anlaşılması için bir süre bekleyecektir. Bu süreye 'iddet denir. Burada beyan edilen iddet, âdet gören, gebe olmayan, nikâhtan sonra kocasıyla birleşmiş bulunan kadınlara mahsustur. Nikahlanıp da henüz kocasıyla birleşmeden boşanan

1 Aynı eser, 290-291.

2 Bakara suresi : 228

kadınlar: “İnanan kadınları nikâhlayıp da henüz kendilerine dokunmadan onları boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur¹.” âyetinin hükmü gereğince iddet beklemezler. “Gebe olan kadınların bekleme süresi, yüklerini bırakıncaya kadardır².” Küçüklük veya yaşlılık sebebiyle âdet görmeyen kadınlar ise üç ay beklerler: (Yaşlılıklarından ötürü) âdetten kesilen kadınlarınızın bekleme süresi üç aydır. Henüz âdet görmeyenler de böyledir³.”

Yukarıdaki âyette geçen *kurû'* kelimesi, *kur'ün* çoğuludur. *Kur'*, Arapçada iki zıd anlamlı kelimelerdendir. Hem âdet, hem temizlik anlamına gelir. Ebu Hanîfe, bunu hayz (âdet) anlamında almış, Şafîi de tuhr (temizlik) anlamında kabul etmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre boşanan kadın, boşanmasını mütcâkib üç âdet görmesini bekleyecektir. Şafîi'ye göre bulunduğu temizlik süresinden sonra iki temizlik süresi daha bekleyecektir.

İddet beklemenin iki önemli hikmeti vardır: Biri, kadının karnında çocuğu olup olmadığını anlaşılması, böylece çocuğun babasının belli olması; diğeri de bu süreç içinde karı kocanın, iyice düşünüp bir anlaşma zemini bulmalarına, aradaki kırgınlığı gidererek tekrar birbirlerine dönmelerine imkân verilmesidir. Karı koca, herhangi bir sebeple kavga edebilir, anlaşmazlığa düşebilir, öfkeye kapılıp boşanmağa kalkabilirler. Ama bu anlaşmazlık, çoğu kez bir tehevürün, bir öfkenin eseridir. Şimdi bunlar, birbirlerine yaklaşmadan, aynı evde veya başka evlerde bir süre ayrı yaşayıp düşünürlerse, çoğunlukla yaptıklarına pişman olur, birbirlerini gerçekten sevdiklerini ve ayrı yaşayamayacaklarını anlar ve birbirlerine dönmeğe karar verebilirler. Nitekim Cenabı Hak: “Bilemezsin, belki Allah, bundan sonra bir iş yapar (bir anlaşma imkânı ortaya çıkarır)⁴.” âyetiyle iddetin hikmetini açıklamıştır. Öyle ya, insan bir nimetin kadını, bir süre ondan uzak kalınca daha iyi anlar.

Kadın, iddeti içinde iken kocası isterse yeni bir nikâh kesmeden ona dönebilir. Ancak iyi niyetle dönmesi şartıyla. Yüce Allah: “Bu arada, kocaları da barışmak isterlerse onları geri almağa daha çok hak sahibidirlers.” cümlesiyle bu iyi niyetin, ıslâh ve barış niyetinin esas olduğunu bildiriyor. Müfessir Kasimî, ıslâh niyetiyle olmadıkça iddeti içinde, bo-

1 Ahzâb Suresi: 49.

2 Talâk Suresi: 4.

3 Talâk Suresi: 4.

Talâk Suresi: 1.

şadığı kadına dönmenin haram olduğunu söylemiştir. Kocasının iyi niyetinden emin olmayan kadın da isterse kocasının dönme isteğine razı olmayabilir. “*Kadınların özerinde (erkeklerin) birtakım hakları olduğu gibi kendilerinin de (erkekler üzerinde) birtakım hakları vardır*”¹ cümlesinden bu mana anlaşılıyor. Nasıl erkeğin, iddeti içinde karısına dönme-yip işi bâ’in talâka çevirme hakkı varsa, kocasının iyi niyetinden emin olmayan kadının da aynı hakkı vardır. Bu anlayış, “*Erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakkı bir derece fazladır.*” cümlesine aykırı düşmez. Çünkü bu ifade, genel olarak âile hayatında, âile reisliği, nafaka temini, kadını himaye gibi hususlarda erkeğin bir üstünlük kazandığını belirtir. Erkeğin, kadın üzerinde hakkı olduğu gibi, kadının da erkek üzerinde hakkı vardır. İkisi de karşılıklı olarak birbirlerine iyilik etmekle yükümlüdürler. İbn Abbas şöyle demiş: “Nasıl ben, kadının benim için süslenmesini istiyorsam, benim de kadın için süslenmemi isterim. Çünkü Allah (*Kadınların üzerinde erkeklerin birtakım hakları olduğu gibi, onların da erkekler üzerinde birtakım hakları vardır*) diyor².”

Hasılı iddetin en önemli hikmeti, karı kocanın, bir süre evlilik münasebetinden uzak kalıp salimen düşünmeleri ve birbirlerine dönme zemini ve fırsatı bulmalarıdır. Bunun için yüce Allah, boşamanın olup bit-tiye getirilmesini yasaklıyor ve ayrı zamanlarda verilmek şartıyla talâki üçe çıkarıyor. Bakara Suresinin 229’ncü âyetinde şöyle buyuruyor:

2-«الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ : Boşama iki defadır.”

İslâmdan önce Araplar, karılarını istedikleri kadar boşar, belli bir süre sonra tekrar ona döner, yine boşar, yine döner, böylece 227’nci âyet-te açıklanan *ilâ*’da olduğu gibi bu yolla da kadına işkence ederler; ne ona hürriyetini verirler, ne de ona eş gözüyle bakarlardı. İslâm devrinde En-sârdan bir adam, karısına:

— *Sana hiç yaklaşmayacağım, ama sen benden çözülp ayrılamayaca-kınsın dedi.*

Kadın:

— Nasıl olur, dedi. Adam:

— Seni boşayacağım, süren dolmağa yaklaşınca sana döneceğim. Yine boşayacağım, süren sonuna yaklaşınca tekrar döneceğim, işi böyle uzatacağım, dedi.

1 Bakara: 228.

2 İbn Kesir, I.371.

Kadın, bu durumu Allah'ın Resulüne arz etti. Yüce Allah Bakara Suresinin 229'ncü âyetini indirdi¹.

İşte bu âyetle, kadının aleyhine işleyen bu boşama sistemini yüce Allah kaldırıyor ve erkeğe, ancak iki boşamada dönme hakkı tanıyor. Üçüncü defa da boşarsa artık ona dönme hakkı vermiyor².

İslâma göre kadın nasıl boşanır?

Kütüb-i Sittede bulunan hadislerin de ifade ettiği üzere karısını boşamak isteyen kimse, kadın âdetinden temizlendikten sonra onu boşayıp bekler. Kadın bir âdet daha görüp temizlendikten sonra bir daha boşar. Yine bekler, kadın bir âdet daha görüp temizlenir. Eğer adam boşamağa kararlı ise bir daha boşar. Böylece kadınla bütün evlilik bağları kopmuş olur. Kadın ertesi âdetini de gördükten sonra dilediğine varabilir, dilediğiyle evlenebilir.

Bütün mezheplere göre âdet halinde bulunan kadını boşamak caiz değildir. Âdeti kesildikten sonra kocası temas etmeden onu boşayabilir. Âdetten sonra temas etmiş ise bu temizlik içinde de boşamak caiz değildir³.

Kur'ân'ın anlattığı tarzda boşama halinde kadın, kocasının evinden ayrılırken iddet süresini de bitirmiş olarak ayrılır. Kur'ân şöyle diyor:

“Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman iddetleri içinde (âdetten temiz oldukları sırada) onları boşayın ve iddeti sayın (üç defa âdet görüp temizlenmelerini bekleyin). Rabbiniz Allah'tan korkun. (Bekleme süreleri dolmadan) onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmassınlar; ancak ap açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını geçerse kendine yazık etmiş olur. Bilmeysin belki Allah bundan sonra bir iş ortaya çıkarır (bu bekleme süresi içinde, eşler arasında bir sevgi yaratır, bir anlaşma zemîni hazırlar)“⁴.

Gerek Bakara Suresinin 229'ncü âyeti gerek bu âyetin ifadesinden anlaşılıyor ki bu üç talâk, ayrı ayrı talâklardır. “marrateyn” ta'biri, bir şeyin, iki kere yapılmasını gösterir. Nitekim şâri⁵, otuz üç kere “subhâ-

1 Tirmizi, Talâk, 16; Taberi.

2 İbn Kesir, I, 371.

3 Kitâbu'l-Fıkh alâ'l-Mezâhibi'l-Arba'a, IV, 311.

4 Talâk Suresi: 1.

nellah” ,otuz üç kere “elhamdulillâh”, otuz üç kere “Allâhuekber” denmesini emretmiştir. Şimdi bir adam bir defada 33 adedini söyleyerek “otuz üç kere elhamdulillâh” demekle bu emri yerine getirmiş olmaz. Mutlaka ayrı ayrı, otuz üç tane elhamdulillâh demesi gerekir. İşte tıpkı bunun gibi, bir adam, bir sözle: “üç defa boşadım” demekle de kadın, üç defa boşanmış olmaz. Hz.Peygamber’in açıkladığına göre âdet halinde iken kadın boşanmaz, ancak temizlik halinde boşanabilir. Hz.Ömer’in oğlu Abdullah, hayz halinde bulunan karısını, bir rivayete göre bir talâk ile, bir başka rivayete göre üç talâk ile boşamış. Hz.Ömer, bu durumu Hz.Peygamber (s.a.v.)den sormuş. Allah’ın Resulü buyurmuş ki: “*Ona emret, kadına dönsün. Temizleninceye kadar onunla münasebette bulunmasın. Kadın tekrar âdet görsün, yine temizlensin, bundan sonra dilerse onu yanında koysun, dilerse hiç temas etmeden boşasın. İşte Allah’ın, kadınları boşamak için emrettiği iddet budur*¹.”

Gelen sahih hadisler, üç talâkın bir defada verilemeyeceğini gösterir. İbn Ömer’in, bir defada karısını üç talâk ile boşayan bir adama: “*Bari bir kere, yahut iki kere boşasaydın, çünkü Allah’ın Resulü, bana böyle emretti. Eğer onu üç kere boşarsan, kadın, başka kocaya varmadıkça sana haram olur ve sen, Allah’ın, karını boşaman hususunda sana verdiği emre aykırı giderek Allah’a âsî olursun*” dediği rivayet edilir². Bu rivayet, üç talâkın, bir arada verilebileceğini gösterirse de Nesâ’î’de bulunan hadis, bu rivayeti cerhetmektedir:

“*Bir adamın, karısını bir defada üç talâk ile boşadığı, Allah’ın Resulüne haber verildi. Allah’ın Resulü, kızarak ayağa kalktı, şöyle dedi :*

— *Ben henüz aranızda iken Allah’ın kitabıyla mi oynanıyor ?*

Bir adam ayağa kalktı :

— *Ya Resulâllah, şu adamı öldüreyim mi ? dedi*³.”

Tirmizî de Rükâne’nin şu rivayetini kaydediyor: “*Yâ Resulâllah, dedim, karımı bette talâke ile (kesin şekilde) boşadım. Neye niyyet ettin, dedi. Bir talâka niyyet ettim, dedim. Vallahi mi, dedi. Vallahi, dedim. Niyyetin ne ise talâk odur, dedi*⁴.”

1 Buḥârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, bâb 1; İbn Mâce, Talâk 2; Mesâ’î, Talâk 1; Tirmizî, Talâk 1.

2 Buḥârî, Talâk, 7; Müslim, Talâk 1.

3 Nesâ’î, Talâk, bâb: eš-şelâşu’l-mecmû’atu vemâ fihi mine’t-tağlîz.

4 Tirmizî, Talâk, 2. Ebû Dâvûd, Müslim ve İbn Ḥanbel de rivayet etmişlerdir. et-Tâc, II,

Ancak Tirmizî, bu hadisin sadece bir senedle geldiğini ve bu hadiste ızdırap bulunduğunu söyler. İbn Hanbel de bu hadisi sağlam görmemiştir. İbn İshak'ın, Dâvûd ibn İkrime yoluyla İbn Abbas'tan rivayetine göre "Rükâne, karısını üç talâk ile boşamıştı ama Medîne halkı, üç talâka Bette Talâk der"¹ Ahmed ibn Hanbel'in rivayetine göre karısını üç talâk ile boşayıp sonra çok pişman olan Abdu Yezid oğlu Rükâne, durumu Hz.Peygamber'den sordu. Hz.Peygamber, Rükâne'den, karısını nasıl boşadığını sordu. Rükâne, üç talâk ile boşadığını söyledi. Hz.Peygamber: "Bir mecliste mi?" diye sordu. Rükâne: "Evet" dedi. Hz.Peygamber: Bu sadece bir boşamadır. İstersen dön" dedi. Bu hadîsi rivayet eden İbn Abbas Talâkın ancak her temizlikte bir tane olabileceği görüşünde idi².

Ebû Dâvûd'un, İkrime yoluyla İbn Abbas'tan rivayet ettiği benzeri bir hadiste ise karısını boşayan, Rükânenin kendisi değil, babası Abdu Yezid'dir. Abdu Yezid, çocuklarının annesini boşayıp başka bir kadınla evlendi. Aldığı kadın, Hz.Peygamber'e gelip Abdu Yezid'in, kendisine bir yararı olmadığını söyleyerek ondan ayrılmak istedi. Hz.Peygamber de Abdu Yezid'e, bu kadını boşayıp, Rükâne ve kardeşlerinin annesi olan (eski karısını)a dönmesini emretti. Abdu Yezid'in:

— Ya Resulâllah, ben onu üç talâk ile boşadım, demesi üzerine Hz.-Peygamber:

— Biliyorum, dedi ve "Ey peygamber, kadınları boşadığınız zaman, iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın"³ âyetini okudu⁴.

İbn Abbas'tan gelen çeşitli rivayetler, ta Hz.Ömer devrinin ilk yıllarına kadar bir defada söylenen üç talâkın, bir talâk sayıldığını belirtmektedir: كان الطلاق على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وسنتين من خلافة عمر، طلاق الثلاث واحدة. فقال عمر بن الخطاب: إن الناس قد استعجلوا في أمرٍ قد كانت لهم فيه أناة، فلو أمضيناه عليهم فأمضاه عليهم.

:Allah'ın Resulü (s.a.v.) ve Ebubekir edrinde, iki yıl da Ömer devrinde üç talâk, bir talâk sayılırdı. Ömer ibn al-Hattâb ; insanlar, teennî ile

1 Bkz.İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, I'âlâmu'l-Muvakkâin, III, 40-41.

2 İbn Hanbel, I, 265.

3 Talâk Suresi: 1.

4 Ebû Dâvûd, Talâk, bâb neshi'l-murûca'a

hareket etmeleri gereken bir işte acele ettiler, işin çabucak olup bitmesini istediler. Acaba, aleyhlerine olan bu işi kabul etsek mi? dedi ve aleyhlerine olan bu işi kabul etti¹.” Müslim ve Ebu Dâvud’un rivayetinde: Ebû’s-Sahbâ, İbn Abbas’a sormuş: “Allah’ın Resulü (s.a.v.) ve Ebubekir devrinde üç talâk, bir talâk değil miydi?” İbn Abbas: “Evet öyle idi, fakat Ömer devrinde insanlar, talâkın çabuk bitmesini çok istedikleri için Ömer, onların aleyhine bunu caiz gördü².”

İbn Abbas’ın sözlerinden açıkça anlaşılıyor ki Hz.Peygamber ve Hz.Ebubekir devirlerinde ve Hz.Ömerin halifeliğinin ilk yıllarında, bir ağızla söylenen üç talâk, bir talâk kabul ediliyordu. Âyetin beyan ettiği şekilde boşama tarzına riâyet ediliyordu. Hz.Ömer devrinin ileri yıllarında İslâm toplumu genişleyip, toplumda sosyal problemlerin yoğunluk kazanması sonucu insanlar boşama işinin bir an önce bitmesini istediler. Üç ay beklemeğe dayanamayan insanların sayısı arttı. Bu işin bir an önce bitmesi hususunda Hz. Ömer’e haşvurdular. Fazla taleb veya toplumsal baskı yüzünden, o devir ve şartlar için bir zaruret haline gelen bu boşama tarzı, kabul edilmiş ve Hz.Ömer kabul ettiği için artık ondan sonra teşekkül eden dört mezhepçe de ittifaken kabul edilmiştir. Fakat İbn Abbas gibi bazı müctehidler itiraz ettiğine göre bu meselede ahabın icma’ı yoktur hattâ ulemâ’nın da icma’ı yoktur.

Aksine, bir ağızda söylenen üç talâkın bir talâk olduğu hakkında Hz.Ömer devrinin ilk yıllarına kadar ashab arasında kadîm bir icma olmuştur.

Üç talâkın birden söylenmesinin geçerli olmayacağı hakkındaki dellilleri sıralayan İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye özetle der ki: Liân’da, Nur Suresindeki 6’ncı âyete göre adamın dört defa doğru söylediğine dair Allah’ı şahid tutması gerekir. Bir adam bir ağızda “Dört defa Allah’ı şahid tutarım ki ben doğru söyleyenlerdenim” demekle dört şahidlik yerine gelmiş olmaz. Bu yemîn, sadece bir yemîndir. Hadiste namazın sonunda otuz üçer kere “*subhânellâh, elhamdulillâh, Allahu ekber*” denmesi emredilmiştir. İnsan bir defa otuzüç kere Sübhanellâh demekle bu emir yerine getirilmez, belirtilen sevaba erilmez. Aynı ayrı tam otuz üç kere “*subhânellâh, . . .*” demek gerekir. Nur Suresinin 58’nci âyetinde hizmetçilerin ve bülûğa ermemiş çocukların, üç kere izin alma-

1 Müslim, Talâk, bâb Talâki’s-şelâş, hadîs: 15.

2 Müslim, Talâk, bâb Talâki’s-şelâş, hadîs: 17, Ebû Dâvûd, Talâk, anılan bâb,

ları emredilmiştir. Hadiste de: “İzin alma üç defadır. Eğer izin verilirse gir, yoksa geri dön” buyurulmuştur. Bu emirlerin yerine gelmesi için üç defa ayrı ayrı izin almak gerekir, bir kerede “Üç defa şöyle olsun” demekle emir yerine getirilmez. İşte talâk hakkındaki emir de böyledir¹

(كل الطلاق) daki (أل) istiğrak ifade eder. Âyetin takriri (الطلاق)

Bütün boşamalar iki keredir, bir de üçüncü boşama vardır, demek olur. Böyle olunca meşru talâk, ancak ayrı ayrı yapılan talâktır. (مَرَّاتٍ) ancak ayrı ayrı yapılmakla olur. Kitabın, sünnetin ve dilin gereği budur².

“Ashabın hepsi, Hz.Ömer devrinin ilk yıllarına kadar bir lâfızla söylenen üç talâkın bir talâk olduğu kanaatinde idi. Bu görüşe itiraz eden olmamıştı. Bundan dolayı bazı ilim erbabı, bu meselenin, kadim bir icma olduğunu söylemiştir. Ama bunun hilâfına bir icma olmamış, günümüze kadar her asırda bu görüşü benimseyen ve buna göre fetva veren âlimler bulunmuştur:

Abdullah ibn Abbas bu görüşte olduğu gibi Zübeyr ibn el-Avvâm ve Abdurrahman ibn Avf da böyle fetva vermişlerdir. Hz.Âli ve İbn Mes'ûd'dan ise iki rivayet gelmektedir. Birine göre bir lâfızdaki üçtalâkı kabul etmişler, diğerine göre etmemişlerdir. Tâbiundan İkrime, Tâvus, tâbi'ut-tâbiından Muhammed ibn İshâk, Hilâs ibn Amr, el-Hâris el-Ukeylî, bunlardan sonra gelen nesilden Dâvûd ibn Âli ve taraftarları, İbn Hazm ve başkaları, İmam Malik'in bir kısım talebeleri, Hanefilerden bazıları, İbn Hanbelin bazı talebeleri böyle fetva vermişlerdir. İmam Ahmed'e göre bir ağızla yapılan üç talâkın geçerli olmayacağı hakkındaki hadis doğrudur, fakat hadisi rivayet edenin, hadisin hilâfını benimseydiğinden dolayı İmam, hadisin hilâfı olan görüşü kabul etmiştir. Çünkü İbn Abbas'tan, bunun hilâfına da rivayet vardır.

“Hz.Ömer'in, bir ağızla söylenen üç talâkı geçerli saymasına gelince: Ömer devrinde, insanlar talâkı küçümser oldular, bunun bir anda olup bitmesini isteyenler çoğaldı. Resulullah devrinde insanlar, Allah'tan korkar, talâktan çekinirlerdi. Fakat zaman geçtikçe takva azaldı, insanlar Allah ve Resulünün verdiği ruhsatı çiğneyerek işin bir an önce

1 Bkz İ'âmü'l-Muvakkûn, 42.

2 R3zi, Mefâtihu'l-Ğayb. II, 247-248.

olup bitmesini istemeğe başladılar. Hz. Ömer de onları ma'nen cezalandırmak için aleyhlerine olan bu isteklerini kabul etti ki bir defada talâk olup bitince başka biriyle evlenip boşanmadıkça karısını alamayacağını görsün ve bunun ne zor bir şey olduğunu anlasınlar da talâktan çekinsinler. Kendi devri için bunu uygun gördü de fetvayı böyle verdi. Bu, zamanın ihtiyaçlarına göre fetvanın değişmesidir.

Fakat bu tatbikat, zamanla kötü sonuçlar doğurmuştur. Madem ki üç talâkın birden verilmesinin geçerli olmayacağı hakkındaki hadis doğrudur, bunu nesheden bir hadis yoktur. O halde ümmete, bu hadisin hükmünü almak, buna aykırı düşen bütün rivayetleri terk etmek düşer. Birisi, bir hadise aykırı davrandı diye hadisi terk edemeyiz. Zira onun muhalif davranmasının, aslında tutarsız olan birçok sebepleri olabilir. O insan masum değildir. Sahabe, insanların isti'calini görünce, fesadı önlemek için talâk meselesindeki eski fetvayı değiştirmiştir. Yani zamanın ihtiyacına uygun olan hükmü vermişlerdir. Ama şimdi âilelerde meydana gelen mefsedeti önlemek için, bu konudaki fetvayı yine eski haline, Resulullah ve Ebubekir devrindeki durumuna döndürmek lâ-zımdır¹."

Evet İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye'nin yukarıdaki izahları, Kur'ân'ın ruhuna uygundur. Çünkü Kur'ân'ın maksadı, mümkün olduğu kadar âilenin yıkılmasına engel olmaktır. "*Belki Allah, ondan sonra bir iş ortaya çıkarır*"² âyetinin de belirttiği üzere talâkta böyle tederici bir yol izlenmesi emredilmiştir ki şayet bir tehevür veya basit sebeplerle karı koca, birbirlerine darılıp ayrılmağa kalkışmışlarsa, meseleyi geniş zaman içinde salim kafa ile yeni baştan gözden geçirip tekrar barışma ve birbirlerine dönme arzu ve imkânını bulsunlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dediği üzere: "*Allah indinde en sevilmeyen helâl, talâktır*"³. Zira karı kocanın ayrılması, yalnız kendileri için değil, çocukları için de büyük bir yıkımdır. Ancak bütün anlaşma imkânları ortadan kalkınca talâka başvurulur. Bu da zamanla anlaşılır. Adam, beraber yaşayamayacağını sandığı karısından bir iki ay ayrıca kalınca onunla yaşaması gerektiğini anlar. Onun için bir defada: "Seni üçten dokuza boşadım" demekle iş bitmez. Kur'ân, kadının durumunu yüceltmıştır. Hemen bir kızgınlıkla ağızdan çıkan bir sözle kadını boşanmış saymak, onun aleyhinedir. Yalnız onun değil, çoluk

1 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, anılan eser, III, 45-51 özet olarak alınmıştır.

2 Talâk Suresi: 1.

3 Ebû Dâvûd, Talâk, 2.

çocuğun ve kadının âilesinin de aleyhinedir. Bu, Kur'ân'ın ruhuna tamamen aykırıdır. Nitekim Resulullah ve Hz.Ebubekir devirlerinde böyle bir sözle üç talâk kabul edilmemiştir.

Hz.Âişe'nin rivayet ettiği bir hadîs, bu hususta çok önemlidir Allah'ın Resülü (s.a.v.): « *لَا طَلَّاقَ وَلَا عِتَاقَ فِي إِغْلَاقٍ* ” demmiştir. Ebû Dâvûd, İmam Şâfiî, Ahmed ibn Hanbel, Kadî İsmâîl, iğlâkı kızgınlık diye tefsir etmişlerdir. İğlâk, dilde kapamak, kilitlemek demektir. Kızgınlık da sahibine salim düşünme kapısını kapatır. Bundan dolayı kızgınlığa iğlâk denmiştir. Kişi kızınca aklı karışır, sarhoştan, bir işe zorlanan (mükreh)dan beter duruma düşer. İstemediği şeyi söyler. Bundan dolayı Abdullah ibn Abbâs: “Boşama, ancak boşayanın gönülden niyetiyle olur” demmiştir². Buhârî şöyle diyor: Karısını boşamağa zorlananın, kızgınlık içinde olanın, sarhoşun, delinin, yanılanın ve unutanın talâkı geçerli değildir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.): “*Ameller, niyetlere göredir*” demmiştir. Cenabı Hak da: “*Rabbimiz, unuttur ya da yanılırsak bizi cezalandırma*” buyurmuştur³.

Kur'ân, bir veya iki talâk ile boşanan kadının, evden çıkarılmayıp bir süre beklemesini emretmekle karı kocanın anlaşmalarına fırsat ver-

1 İbn Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Mace ve Hakim rivayet etmişlerdir, sahihtir. Feydu'l-Kadir, VI, 433.

2 Buhârî, Talâk.

3 Bkz.Buhârî, Talâk, bâbu't-talâk f'î-ıglâk.

Boşama kasdı olmadan yapılan yeminler: Burada boşama üzerine yapılan yeminler hakkında biraz malûmat vermek gerekmektedir:

Yemin kasdı olmadan “hayır vallahi, evet vallahi” gibi yeminler lâgv yemini olduğu gibi “Üzerime talâk lâzım gelsin ki, karım benden boş olsun ki şu iş şöyledir” gibi yeminler de lâgv sayılır. Önemli olan niyettir. Söz arasında böyle söyleyenin, asıl niyeti karısını boşamak değil, sözünü isbat etmek olduğundan bu yeminlerle talâk olmaz.

Kasıtlı olarak yapılan boşama yeminlerine gelince: Doğru görüşe göre bunlarla da talâk olmaz. Ancak bunlar yemin olduğu için keffaret verilir. “Karım benden boş olsun ki şu işi yapacağım veya yapmayacağım” diyen kimse yemin etmiştir. Ama bu yeminin gerçeği yapılmaz, keffareti verilir. Hz.Alî, Hz.Alî'nin kadısı Şurayh, İbn Mes'ûd, Dâvud ibn Ali ve taraftarlarına göre talâk üzerine yemin batıldır, bu tür yeminlerden ötürü hiçbir şey lâzımgelmez. “Şunu yaparsam, karım bana haram olsun” gibi sözlerle gelince Abdullah ibn Abbas'ın, Buhârîde nakledilen görüşüne göre bu sözden hiçbir şey lâzım gelmez (Bkz.Talâk, bâb lime tuharrimu mâ ehallallâhu lek. . .) Müslim'de ise Abdullah ibn Abbas'tan, bunun yemin olduğu, keffaretinin verileceği rivayet edilir (Talâk, 3).

Şarta bağlı sözlerin ise geçerli boşama olacağı hakkında görüşler bulunduğu gibi bunların geçerli olmadığı hakkında da görüşler vardır. Geçerli olsa bile bunlarla ancak bir talâk vukubulur. Kocanın dönme hakkı vardır. Bu hususta (İ'lâmu'l-Muvaqqîn'in 3'ncü cilt, 69-78'nci sayfalarında geniş bilgi vardır).

mek istemiştir. Yüce Allah, karı kocanın aralarını bulmayı âilelerine emretmektedir: “Eğer (karı kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin âilesinden bir hakem ve kadının âilesinden bir hakem gönderin. Bunlar arayı düzeltmek isterlerse, Allah onların arasını bulur. (Çünkü Allah), her şeyi bilendir, haber alandır’.” “Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman iddetleri içinde onları boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun (bekleme süreleri dolmadan) onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Ancak ap açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Bunlar, Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını geçerse kendine yazık etmiş olur. Bilmezsin, belki Allah, bundan sonra (yeni) bir iş ortaya çıkarır (bu bekleme süresi içinde eşler arasında bir sevgi yaratır, bir anlaşma zemini hazırlar). Sürelerinin sonuna vardıklarında ya onları güzelce (nikâhınız altında) tutun, yahut onlardan güzellekle ayrılın. (Eşinize tekrar dönmek veya ondan ayrılmak için) içinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. İşte Allah’a ve Son Güne inanan kimseye öğütlenen budur. Kim Allah’tan korkarsa (Allah), ona bir çıkış (yolu) yaratır².”

Bu kadar açık beyanlardan sonra artık Allah’ın sıkıca bağladığı âile bağı, bir iki zayıf rivayete dayanarak gevşetmek doğru olamaz. Dediğimiz gibi mezhepler, bir defada üç talâk vermenin haram veya mekruh olduğunu kabul etmekle beraber bu talâkı geçerli saymışlardır ama bunların görüşünü kabul etmeyen bilginler de vardır. Onların ictihâdı, Kur’ân’ın ruhuna daha uygundur. Bu anlayış, günümüze de daha muvafık düşmektedir.

Zira halkımız dindardır. Adam karısına kızıyor, öfkeye kapılıp hemen “Seni üçten dokuza boşadım” deyiveriyor. Gerçi kanun bu sözü kabul etmez ve o çifti boşamaz. Ama adamın içi rahat etmez. Huzursuz olur, hocalara başvurur, kendisini huzura kavuşturacak bir fetva arar. Kimi “olmaz, artık kadın tamamen boştur”, der kimi hile-i şer’iyye tavsiye eder: “Şafii mezhebinde nikâh velisiz olmazmış. Senin nikâhın zaten Şafiilerce muteber değildi. Bir Şafii imamı bul, o sana nikâh kıysın,” der.

Ne lüzum var bunlara? Madem ki adam pişman olmuştur. Ağzından çıkan söz ne olursa olsun, bir defada söylenmiş olduğuna göre bir talâktir. İddeti içinde karısına dönebilir. Ayrı ayrı iki ayda, iki defa ta-

1 Nisa Suresi: 35.

2 Talâk Suresi: 1-2.

lâk vukubulmuşsa, henüz iddeti içinde yine karısına dönebilir. Adamın böyle kızgınlıkla söylediği söze bakılmaz.

Karısını bir kere boşamış olan, iddeti içinde ona dönebilir. Bu dönüşünden sonra yine anlaşmazlık olur, bir daha boşarsa yine dönebilir. Her boşamanın iddet süresi üç âdet süresidir. Bu altı ay içinde karı koca anlaşabilirlerse ne alâ. Anlaşamazlarsa o zaman bir daha boşar ve işte ondan sonra ip tamamen kopar. Erkek, artık karısına dönemez. Mesele bu kadar geniş ve açık iken bunu daraltmak doğru değildir. İslâmın prensibi zorlaştırmak değil, kolaylaştırmaktır.

Bu yanlış anlama yüzünden İslâma birçok tenkidler yöneltilmiştir. İslâmın, kadını kocanın elinde bir esir yaptığı söylenmiştir. Halbuki bu, İslâma iftiradır. İslâmın, kadına tanıdığı hak ve hürriyeti hiçbir nizam tanımamıştır. Bu üç talâk meselesi de yine onu, erkeğin sonsuzca alıp boşama arzusundan, onun işkencesinden kurtarmak içindir.

et-Tefsîru'l-Hadîs müellifi Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor: Hz. Ömer'in, bir defada söylenen üç talâkı kabul etmesi, kesin olarak boşama arzusunda olanlar hakkındadır. Eğer koca, bir defada söylediği üç talâk ile, bir defa boşamayı kastedtiğini söylerse bu talâk, bir ric'î talâk sayılır. Bununla beraber tefsîrini yaptığımız âyetin, Talâk Sûresindeki âyetlerle birlikte ruhu ve anlamı bir defada ancak bir talâkın vukubulacağını gösterir. İbn Ömer'in talâkı hakkındaki hadis de bunu teyideder."

3- « فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ » Bundan sonra
Ya iyilikle imsak, ya da güzelce tesrîh lâzımdır."

İyilikle tutmak, ikinci boşamadan sonra ikinci dönüştür. Tesrîh ise üçüncü boşamadır. İki talâk verdikten sonra geriye iki şeyden birini yapmak kahr: Ya güzelce karisiyle geçinmek, veya onu serbest bırakmak. Âile, karşılıklı sevgi, şefkat ve saygı temeli üzerine kurulmuştur. İki boşama ve birleşmeden sonra eşler birbirleriyle yaşayıp yaşayamayacaklarını anlarlar. Anlaşabileceklerse ne alâ. Anlaşamayacaklarsa o zaman huzursuzluğu devam ettirmenin manası yoktur. Erkeğin, kadını nikâhında tutup ona işkence etmesi doğru olamaz. Onu artık bırakması gerekir. Evet koca, eskiden olduğu gibi tekrar tekrar alıp boşayarak kadına eziyet edemez. İkinci ayrılıktan sonra iddeti içinde kadına dönmezse ve iddeti çıktıktan sonra da onu boşamazsa kadın, hakime müracaat edip hakkını arar, kendisini kocasından ayırmasını hakimden ister.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا. وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.

“Onlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, size helâl değildir. Yalnız erkek ve kadının, Allah’ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsanız o zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede (hakkından vazgeçmesinde) ikisine de bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Sakın bunları aşmayın. Kimler, Allah’ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.”

229’ncü âyetin bu kısmı, erkeğin, boşarken kadına daha önce vermiş olduğu mehr ve sair mal ve eşyayı geri almasını yasaklıyor. Zira verdiği, kendisine hizmet etmiş olan eşinden geri alması “İyilikle tutmak yahut güzellikle salıvermek” prensibine aykırıdır.

“Onlara verdiklerinizin bir kısmını (onlardan) alıp götürmek için onları sıkıştırmayın. Şayet açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Onlarla iyi geçinin” âyeti de kötü maksatla, verdiği geri almak için kadına baskı yapmayı yasaklamaktadır. Ancak kadının edepsizce davranışı, kötü huyluluğu, serkeşliği görüldüğünde verilen mal geri alınabilir.

Hul^c:

“Yalnız erkek ve kadının, Allah’ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının, (ayrılmak için) verdiği fidyede ikisine de bir günah yoktur.” cümlesinin belirttiği gibi kadın, kocasıyla Allah’ın emrettiği tarzda geçinemeyeceğini anlar ve ondan kurtulmak ister, kocası da boşamak için kendisinden mal talebederse kadın, aldığı mehri veya fazladan mal ve para vererek kocasından ayrılabilir. Buna fıkıhta al-Hul^c denir.

Bu hususta şöyle bir vak’a zikredilir: Sâbit ibn Kays’ın karısı bulunan Übeyy oğlu Abdullah kızı Cemile (veya Habîbe), kocasının çirkinliğinden, başka bir rivayete göre kendisini dövdüğünden dolayı, Hz.-Peygamber’den kendisini kocasından ayırmasını ister. Kocasını Sâbit de boşamak için, kadına verdiği bahçenin geri verilmesini şart koşar. Cemile yalnız bahçeyi değil daha fazlasını da vermeğe hazır olduğunu söy-

ler. Hz.Peygamber (s.a.v.), Sâbite yalnız bahçeyi alıp kadını serbest bırakmasını emreder. İşte İslâm'da ilk Hul' olayı budur¹.

Âyetin açıkladığı üzere Hul', ancak eşlerin, Allah'ın emrettiği biçimde güzel geçinemeyeceklerini iyice anladıkları zaman yapılabilir. Allah'ın belirttiği sınırlara uymamak: geçimsizlik, itaatsizlik, dövme, hakir görme, ihmal, hastalık, bunaklık, çirkinlik gibi hallerden ileri gelir. Mecbur kalmadan böyle bir yola başvurmak günahtır. Hz.Peygamber: "Hangi kadın zorunlu bir sebep olmadan kocasından kendisini boşamasını isterse ona cennet kokusu haramdır²." demiştir.

Bir cemaate göre hul', talâk değil, fesh'tir. Eşler razı oldukları zaman erkek yeni bir nikâh ve mehirle karısına dönebilir. Bu nikâh, yeni bir akid sayıldığından, diğer nikâhların bütün şartlarını içinde taşır. Fakat çoğunluğa göre hul' fesh değil, talâktir. Çünkü hul', fesh olsaydı, hul'da kadının aldığı mehirden fazlasını vermesi caiz olmazdı.

Zemahşeri: "Erkek ve kadının, Allah'ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsanız..." hitâbının, devlet adamlarına ve hakimlere yöneldiğini söyler. Bu anlayış doğrudur. Nitekim Cemile de davasını, Hz.Peygamber'e götürmüştü. Elbette eşlerin kendi aralarında çözemedikleri meseleleri hakimın çözmesi gerekir.

Hul'dan ayrı olarak, kadın, nikâh esnasında boşama yetkisinin kendisine verilmesini şart koşabilir. Koca bunu kabul ederse kadın, kendi kendisini boşayabilir. Böyle kadına *al-mufavvada* (talâkı eline verilmiş kadın) denir. *al-mufavvada*, bu hakkını kullandığı zaman talâkı, kesin talâk olur.

"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim bunları çiğnerse öyleleri, kendilerine yazık etmiş olurlar."

Tahlil veya Hülle :

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا
غَيْرَهُ. فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَآ جَعَا إِنْ
ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ. وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ.

1 İbn Kesir, I.273-274; Râzi, Mefâtih, II, 249.

2 İbn Mâce, Talâk 21; Ebû Dâvûd, Talâk, bâb fi'l-hul'; Dârimî, Talâk 6.

“Erkek (üçüncü kez) boşarsa artık kadın başka bir kocaya varmadan kendisine helâl olmaz. O (vardığı adam) da bunu boşarsa, Allah’ın sınırları içinde duracaklarına akılları kestiği takdirde, (eski karı-kocanın) tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır (Allah) bunları, bilen bir toplum için açıklıyor¹.”

Şimdi koca, karısını bu iki talâktan sonra bir kez daha boşarsa 230²-ncü âyete göre başka bir kocaya varmadan eski kocasıyla evlenemez. Yeni vardığı kocası da kendisini boşarsa o zaman tekrar eski kocasıyla evlenebilir.

Bu nikâhın mahiyeti de ihtilâf konusu olmuştur. Sa‘îd ibn el-Müseyyib’e göre sadece akid kâfidir. Kadın, başka bir adama sadece nikâhı kıyıldıktan sonra onunla zifaf olmadan boşansa dahi birinci kocasına helâl olur. Diğer bilginlere göre sadece nikâh kıymak yetmez. Mutlaka birleşmek şarttır.

Bu hususta delilleri şudur: “Rifâ‘a al-Kurazî’nin karısı, Hz. Peygamber’e gelip demiş ki: “Ben Rifâ‘a’nın karısı idim, beni boşadı Abdurrahman ibn ez-Zübeyr’e vardım. Ama ondaki de tıpkı çaput gibi.” Hz. Peygamber gülererek: “Yani tekrar Rifa‘aya varmak mı istiyorsun? Ama sen bunun, balcığazından bu da senin balcığazından tadmaddıkça olmaz.” demiş³.”

Sırf eski kocasına varabilmek amacıyla birisiyle evlenmeğe tahlil denir. Eski kocasına helâl yapmak için kadınla evlenen erkeğe muhallil, bu işin kendisi için yapıldığı adama muhallelun leh denir. İmam Mâlik, İmam Ahmed ve Sevri’ye, zahir ehline ve başka birtakım bilginlere göre bu maksad ile yapılan nikâh batıldır. Böyle yapmakla kadın, ne birinci kocasına, ne de ikinci kocasına helâl olmaz. İkinci erkek, tam arzu ile ve devamlı karısı olması niyetiyle kadınla evlenecektir. Sonra herhangi bir sebeble boşarsa o zaman kadın birinci kocasına varabilir.

Dilimizde hülle denen bu uygulama, Kur’ân’ın ruhuna aykırıdır. Ehli sünnete göre muvakkat nikâh caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.)-in, bu işi yapan (muhallil) ve de, yaptıran (muhallelun leh) ve lânet ettiği rivayet edilir³.

1 Bakara Suresi: 230.

2 Buḥârî, Libas 23, Talâk, 7, 37; Nesâ’î, Talâk 9; Ebû Dâvûd, Talâk 49; İbn Mâce, Nikâh 32; Muvatta‘, Nikâh, 17, 18; İbn Hanbel, I, 214, II, 25; . . .

3 Bkz. Tirmizi, Nikâh 28; Ebû Dâvûd, Nikâh 15; Nesâ’î, Talâk 13; Zinet 25; İbn Mâce, Nikâh 33; Dârimî, Nikâh 53; İbn Hanbel, I, 83, 87, 88, 93, II, 322.

Kadının ikinci evlenmesinin, bir şaka, ya da eski kocasına varmak için şer'î bir hülle olmayıp tam bir evlenme olduğunu yukarıda kaydedilen¹useyle hadîsi de göstermektedir. İbn Abbas da muhallil hakkında sorulan bir soruya, Hz.Peygamber (s.a.v.)in, şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Böyle şey olmaz. Ancak istek ile evlenme olur. Elden ele dolaşacak nikâh olmaz, Allah'ın kitabıyla eğlenilmez. Erkek, kadının balcığazından tadmadıkça nikâh olmaz*’.”

İbn Menzûr ve İbn Ebî Şeybe, Hz.Ömer'in, kendisine bir muhallil veya muhallelun leh getirilse onları recmedeceğini söylemiş bulunduğunu rivayet etmişlerdir².

İbnu'l-Kayyim, İ'lâmu'l-Muvakkı'ın'de birkaç fasılla bunun kötülüklerini anlatmaktadır³. Kur'ân'ın ruhuna tamamen aykırı düştüğü halde nedense bazan uygulanmış olan bu hülle meselesi, birçok kimse-lerin, İslâma dil uzatmalarına sebep olmaktadır. Kabahat hâşâ İslâm'da değil, onu yanlış anlayanlardadır.

Hz.Ömer'in oğlu Abdullah, bu tür bir maksad ile nikâhlanan hem kadın hem de erkeğin, zanî olacaklarına hükmetmiştir. Bir adam İbn Ömer'e gelmiş, karısını üç talâk ile boşayan bir mü'min kardeşinin karısını tekrar ona helâl kılmak maksadiyle o boşanmış kadın ile nikâhlanan adamın durumundan sormuş. İbn Ömer: “*Nikâh, ancak istekle olur. Biz bu tür evlenmeyi, Resulullah devrinde sıfah (zina) sayardık*” demiştir⁴.

Bu tür evlenmeyi bazı imamlar mekrub, bazıları da haram görmüşlerdir. Bunun hoş bir şey olduğunu söyleyen yoktur. Yukarıdan beri saydığımız deliller, hülle nikâhının, İslâmın ruhuna aykırı olduğunu açıkça gösterir. İslâmı böyle yanlış anlamalardan tenzih etmek gerekir. Kesin olarak boşanan kadın, Kur'ân'a göre başka biriyle evlenir. Şayet o adam, herhangi bir sebeble kendisini boşarsa o zaman eski kocasına varabilir. Ama ben şununla bir nikâh kıymak veya yanında bir iki gün kalmak suretiyle evleneyim de sonra eski kocama varayım niyetiyle evlenme olmaz. Bu tür evlenme, müt'a nikâhına benzer, müt'a nikâhı, ehli sünnetçe haram kabul edilir. Helâl olduğu farz edilse bile bu,

1 et-Tâc, II, 313.

2 İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, İ'lâmu'l-muvakkı'ın, III, 62, 1289/19; Tefsîru Âyâtî'l-ahkâm, I, 147; et-Tefsîru'l-hadîs, VII, 346-356.

3 Bkz.C.3, s.63-64.

4 İbn Kesir, âyetin tefsiri.

iffetli kadınların yapacağı bir iş değildir. Bunu meslek edinen bazı kadınlar yapabilir. İffetli kadınları muvakkat evlendirmek İslâma aykırıdır, çirkindir.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ ۖ-6
بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا
لِتَعْتَدُوا. وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ. وَلَا تَتَّخِذُوا
آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ
مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

:Kadınları boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi, ya onları iyilikle tutun, ya da iyilikle bırakın ; (haklarına) tecavüz edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın. Kim bunu yaparsa kendine yazık etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlence yerine koymayın. Allah'ın size olan nitemini ve size öğüt vermek için indirdiği kitap ve hikmeti düşünün, Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilir¹.

Ecel, müddetin tamamına da, müddetin sonuna da denir. Burada müddetin sonu demektir. Yani kadınlar, iddet sürelerinin sonuna yaklaştıkları zaman ya onları güzellikle (evlerinizde) tutun, ya da güzellikle salıverin. Onlara zarar verip haklarını çiğnemek için onları yanınızda tutmayın.

Bu âyet de İslâmdan önce hüküm süren boşama tatbikatına ilişkindir. Adam karısını boşar, sonra iddetin dolmasına bir iki gün kala tekrar ona dönerdi. Böyle boşayıp dönmek suretiyle ayları, yılları kadına zehir ederdi. Allah, böyle kötü niyetli hareketi yasaklıyor. Oyuncak gibi kadını alıp boşamak, Allah'ın güzel geçinme, iyi niyetle hareket etme hususundaki emirlerini ciddiye almamak, onları eğlence yerine koymak demektir.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ ۖ-7
يَتَّكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ

² Bakara Suresi: 231.

يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ . ذَلِكَمُ
أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَظْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ .

“Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini(n sonuna) vardılar mı, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, (eski kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. Bu, içinizden Allah'a ve âhiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Bu, sizin için daha iyi ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz!”

Yüce Allah, bu âyette boşandıktan sonra tekrar kocalarına dönmek isteyen kadınlara engel olmak için baskı yapılmamasını, onların bu arzularına karşı durulmamasını emrediyor. Demek ki boşanan kadın, iddeti dolunca tekrar eski kocasına dönmek isterse dönebilir. Bu da gösteriyor ki sayısı ne olursa olsun, bir lâfızda söylenen talâk ile iş bitmiş olmuyor. İddet süresi içinde eşlerin, birbirlerine dönme hakkı vardır. İddet dolduktan sonra da yeni bir nikâh ile tekrar dönebilirler.

Bu âyet, en kuvvetli rivayetlere göre Ma'kal ibn Yesâr hakkında nazil olmuştur. Eniştesi, Ma'kal'in kız kardeşini boşamıştı. Sonra adam, tekrar karısına dönmek istedi. Fakat Ma'kal, kız kardeşinin ona dönmesine engel oldu. Bu münasebetle bu âyet indi.

İmam Şâfiî, bu âyetten velisiz nikâhın sahih olmayacağı hükmünü çıkarıyor. Ona göre eğer velinin rızası olmadan kadının evlenme yetkisi olsaydı, velinin bu hususta bir rolü bulunmasaydı, velileri, kadınlara baskı yapmaktan menetmenin anlamı kalmazdı. Fakat bu âyetten böyle bir mana çıkmaz. Âyet, eskiden beri süregelen geleneğe göre kızlarına yahut velisi buldukları kadınlara baskı yapan insanları bu baskıdan menetmektedir. Yoksa rüşde eren kadınların, kendi arzularıyla evlenme hürriyetlerini kısıtlamamaktadır. Bilâkis “evlenmelerine mani olmayın” kaydı ile kadınlara tam evlenme yetkisi vermektedir².

Boşanan kadınlara verilecek müt'a:

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا
لَهُنَّ فَرِيضَةً وَ مَتَّعُوهُنَّ عَلَىٰ الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَىٰ الْمُقْتِرِ

1 Bakara Suresi: 232.

2 İbn Kesîr, Tefsir, I, 280-282; İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 199-200; Tefsiru Âyâti'l-ahkâm, I, 148-150.

قَدْرُهُ، مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ، حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ. وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنَصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ، وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ. إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.»

“Henüz dokunmadan, ya da bir mehir kesmeden kadınları boşarsanız, size bir günah yoktur. Onları faydalandırın (yani bir miktar bir şey verin). Eli geniş olan, kendi gücü nisbetinde, eli dar olan da kendi kaderince güzel bir şekilde faydalandırmalı (herkes gücü ölçüsünde bir şey vermeli)dir. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur. Bir mehir kestiğiniz takdirde henüz dokunmadan onları boşamışsanız, kestiğinizin yarısını (verin). Ancak kadınlar vazgeçer, yahut nikâh bağı elinde bulunan erkek vazgeçerse başka. (Erkekler), sizin affetmeniz, (müsamaha gösterip mehri tümünü vermeniz) takvaya daha yakındır. Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görür.”¹

Bu iki âyet, henüz dokunulmadan boşanan kadınlar hakkındadır. Şartlar gerektirdiği takdirde birleşmeden kadını boşamak caizdir. Ancak erkeğin, keyif için bunu yapması günahtır. Çünkü “Allah indinde en sevilmeyen helâl, boşamadır.” Şayet boşamayı zorunlu kılan bir durum varsa nikâhtan sonra henüz dokunmadan karısını boşayan erkek, kadına müt’aa vermek zorundadır. Yani bir şeyler verip onun gönlünü alması lâzımdır. Nikâhta eğer mehir kesilmemiş ise böyledir. Eğer nikâhta mehir belli edilmiş ise onun yarısı verilir. Ama kadın, isterse hakkından vazgeçebilir, yahut erkek, mehri tamamını verebilir. Burası, onların seçimlerine ve faziletlerine bırakılmıştır. Tabii karşıdakinin lehine bağışta bulunmak, başkalarına karşı lütufkâr davranmak takvaya daha yakındır. Allah, kullarının yaptıklarını görmektedir. Yapılan iyilik, zâyi olmaz.

236’ncı âyet, mehir kesilmemiş ve dokunulmadan boşanmış kadının, 237’nci âyet ise mehir kesilmiş ve dokunulmadan boşanmış kadının durumunu anlatmaktadır. Dokunmadan boşama halinde kadının iddet beklemesi gerekmez.

1 Bakara suresi : 236-237

237'nci âyette: "*Nikâh bağı elinde bulunan*" kimsenin affetmesinden, yani mehri bağışlamasından söz edilir. Acaba nikâh bağı elinde bulunan kimdir? İbn Abbas, Hasan Basrî, Tâvûs, Atâ, Zeyd ibn Eslem ve Rebî'a'ya göre bununla kastedilen, kadının velisidir. İmam Malik bu görüşü benimsemiştir. Hz. Âli, Şureyh, Saîd ibn el-Museyyib, Cubeyr ibn Mut'im, Mücâhid ve Sevrî'ye göre bu deyimle kastedilen, kocadır. Ebû Hanîfe ve Şâfiî de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu görüş daha kuvvetlidir. Zira nikâh bağı, tam olarak kocanın elindedir. Kadının velisi, gerçi onu evlendirebilir ama bu tasarrufunun geçerli olabilmesi için kadının, özellikle bülûğa ermiş kadının muvafakati şarttır: "*Kadınlara, mehirlerini gönül hoşluğuyla verin ; eğer (onlar), kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da âfiyetle yeyin*"¹.” âyetinin ifadesiyle mehri almak ve onu gönülden bağışlamak, kadının hakkıdır. Kadının velisi, kadının hakkını alıp bağışlayamaz.

İmdi bu tabirle, birincilerin dedikleri gibi, veli kasedilirse âyetin manası "Şayet kadınlar, yahut nikâh bağı elinde bulunan kadının velisi bağışlar, mehirden vazgeçerse, koca mehri vermeyebilir" demektir. İkincilerin dedikleri gibi bu tabir ile kastedilen, koca ise âyetin manası: "Şayet kadınlar, hakları olan yarı mehri almaktan vazgeçer, ya da nikâh bağı elinde bulunan koca, kendi hakkını bağışlayarak mehri yarım değil de tam öderse bunu yapabilir" demek olur.

Ulema birinci âyetten, mehir belirtmeden nikâh kesmenin caiz olduğunu çıkarmışlardır. Mehir belirtilmeden nikâhlanan kadınlara, dengi olan kadımların mehri (mehr-i misl) verilir.

Müt'â nedir, mehr nedir, bunlar kimlere verilir ?

Müt'â, kadına yarar sağlayacak bir miktar eşya, para vs.dir. Mehr ise evlenme mukabilinde kadına verilmesi gereken mal, eşya, yahut paradır. Nikâh kesilirken kadına verilecek mehr (saçı) yahut para belirtilir. Mehr belirtilmese de nikâh sahihtir, o kadına dengi olan kadınların mehri verilir.

Mehir belirtilmeden nikâhı kesilmiş, fakat henüz kendisine dokunulmadan boşanmış olan kadına mehir değil, müt'â verilir. Nikâhta mehir belirtilmiş ve dokunulmadan boşanmış kadına da, 237'nci âyetin hükümünce, belirtilmiş olan mehrin yarısı verilir. Birleşmeden sonra boşanmış

¹ Nisa Suresi: 4.

kadınlara gelince: Şayet nikâh kıyılırken mehir belirtilmiş ise mehrin tamamı ödenir. Nikâhta mehir belirtilmemiş ise bunlara da dengi olan kadınların mehri ödenir.

Boşanmış kadınlara verilecek müt'a bir atıyye değil kadının erkek üzerinde bulunan bir hakkı, bir alacağıdır. Bu sûrenin 241'nci âyeti, bunu açıklamıştır: "*Boşanmış kadınlara uygun bir geçim vermek, korunanlar üzerine bir borçtur.*" Bu âyetin hükmü umumidir. Bütün boşanmış kadınlara müt'a vermeyi emretmektedir. Nitekim: "*Ey peygamber! eşlerine söyle: Eğer siz, dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size müt'a vereyim ve sizi güzellikle salayım*"¹ âyeti de genel olarak boşanan kadınlara müt'a verilmesini gerekli kılmaktadır. Saîd ibn Cübeyr, Ebû'l-Âliye, Hasan Basrî ve bir rivayete göre Şafîî, bu görüştedir. Buna göre dokunulmamış, mehir kesilmemiş kadınlara yalnız müt'a, diğerlerine ise müt'a ile beraber mehir de verilecektir.

Başka bir görüşe göre müt'a, yalnız dokunmadan boşanmış kadınlara mahsustur. Çünkü Cenabı Hak, Ahzâb Suresinin 49'ncü âyetinde de "*dokunulmadan boşanan kadınlara müt'a verilmesini*" emretmektedir. Nitekim Buhârî'nin rivayetine göre Hz.Peygamber (s.a.v.) dokunmadan boşadığı Umeyme binti Şurahbil'e müt'a vermiştir².

Dokunulmadan önce boşanmış kadınlara müt'a verilmesini emreden âyetin sonunda: "*Bu, iyilik edenlerin üzerine bir haktır*" dediği için bazı müslümanlar, "Dilersem iyilik ederim, dilersem etmem" demişler ve âyetin bir mecburiyet yüklediğini sanmışlardır. Bundan dolayı müt'a'nın, ödenmesi gerekli bir borç olduğunu bildiren 241'nci âyet inmiştir³.

Müt'anın miktarı:

Müt'anın miktarı üzerindeki görüşlerde de bir birlik yoktur. Âyette belirtildiği üzere herkes gücü nisbetinde bir şeyler verir. İbn Abbas'a göre müt'anın en yükseği bir hizmetçi, ortası varak(para), aşağısı elbisedir. Hz.Peygamber, dühulden önce karısını boşayan bir sahabiye, bir kalensüve (o zamanın kadın başlığı) olsun, karısına vermesini emretmiştir.

Bir kısım bilginler de, ikinci âyetin hükmüne dayanarak müt'anın, mehrin yarısı olduğuna hükmetmişlerdir. Bazılarına göre de müt'a üze-

1 Ahzâb Suresi: 28.

2 İbn Kesir, I, 287-288.

3 Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm, I, 161.

rinde bir anlaşmazlık olursa miktarını hakim tayin eder. İmam Şafîîye göre koca, belli bir miktar vermek hususunda zorlanmaz. Ancak müt'â denebilecek bir şey verir. Bunun en azı, içinde namaz kılmanın caiz olacağı bir elbisedir.

Ebu Hanîfe ve Ahmed'e göre tam halvet yani kadınla tam yalnız kalmak, onunla birleşmek hükmündedir. Kadınla tam yalnız kalmış olan kimse, ona dokunmamış olsa dahi, tam mehr verecektir. Halbuki âyetin ifadesi açıktır. Âyet, dokunmadan boşama halinde yarı mehr verilmesini emretmektedir. Dokunma, cima'dan kinayedir. Kaldı ki Hz.Peygamber (s.a.v.), Şurabhîl kızı Ümeyme ile nikâhlanmış, fakat zifafıta kadına elini uzatınca kadın hoşlanmamış. Allah'ın Resulü de Ebû Useyd'e, kadını donatmasını, ona iki mavi elbise giydirmesini emretmiştir. Demek ki Hz.Peygamber, halvet olduğu halde dokunmadığı için kadına müt'â vermiştir. Bu da gösterir ki tam mehir, ancak vat' (birleşme) halinde şarttır.¹

Ahzâb Suresinde bulunan bir âyette de, dokunulmadan boşanmış kadınlara müt'â verilip bırakılmaları, onların iddet beklemelerine gerek olmadığı bildirilmektedir: "*Ey inananlar, inanmış kadınları nikâhlayıp da henüz onlara dokunmadan boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Hemen müt'alarını verin (biraz geçimlik verip memnun edin) ve onları güzellikle serbest bırakın.*"

Bunların iddet beklemelerine lüzum yoktur. Çünkü iddet, rahmin beraetinin anlaşılması için emredilmiştir. Dokunulmamış kadın için elbette böyle bir durum söz konusu olamaz.

SONUÇ

Görülüyor ki İslâm Dini, âileyi sağlam esaslara bağlamıştır. Kutsal tanıdığı âile yuvasının, hemen bir sözle dağılvermesine razı olmamış, boşamayı üçe çıkarmış ve her ay bir talâk verilmek şartıyla boşanmayı, ancak üç ayda mümkün görmüştür. Boşamayı, üç ay gibi uzun bir zamana bağlaması, kadınla erkeğe yeniden düşünme ve birbirlerine dönme zemini aramaları amacına yöneliktir. Nitekim boşanmaya yol açan bir dargınlığın zuhurunda, kadınla erkeğin âilelerinden birer kişinin arabuluculuk yapmalarını ve eşlerin barıştırılmasını emretmiştir.

1 İbn Kesîr, I, 287.

Bir yahut iki talâk veren kişi, her zaman karısına dönme imkânına sahiptir. Sanıldığı gibi İslâm'da âile, öyle çürük bağlarla bağlı değildir. Tam tersine gayet sağlam bağlarla bağlanmıştır. Hz.Peygamber (s.a.v.) kadını, erkeğe Allah'ın bir emaneti saymıştır. Erkeğin, Allah'ın emaneti olan karısını titizlikle koruması gerekir ve müslüman erkek bunu asırlarca yapmıştır. İslâm inancının kuvvetle yaşadığı devirlerde boşanma olaylarının çok az olduğu, târihî bir gerçektir.

İslâm'dan önce kadın hakaret görür, maddî bir eşya gibi miras olarak vârislere intikal eder, kız çocuklar utanç vesilesi sayılır idi. Kur'ân: Kerîm, kadının seviyesini yükseltti. Kadın ve erkeğin, birbirlerini tamamladıklarını, birisi olmadığı takdirde diğerinin olamayacağını insanlara telkin etti.

Allah indinde üstünlük ölçüsünün erkeklik, kadınlık, zenginlik, fakirlik değil, iyilik ve takvâ olduğunu bildirdi. Birçok âyetlerde erkek ve kadına birlikte hitâbedilmektedir. Âli İmran Suresinde Kadınların ve erkeklerin hep birbirinden olduklarını söyleyerek insânî bakımdan iki cins arasında hiçbir fark olmadığına dikkat çekilmektedir.

Çok kadınla evlenmek İslâmın emri değildir. İslâm, buna teşvik etmemiş, tersine çeşitli toplumlarda uygulanmakta olan sınırsız kadınlıkla evlenmeleri sınırlandırarak en çok dört kadınla evlenmeye müsaade etmiş, bu müsaadeyi de kadınlar arasında adâlet şartına bağlı kılmıştır. "*Kadınlar arasında adâlet yapamazsanız bir tane alınız*" demiştir. Kadınlar arasında adâlet yapmak, çok güç bir iş olduğuna göre İslâm'da makbul ve muteber olan, bir kadınla evlenmektir.

İslâm, kadına her türlü medenî ve sosyal hakları tanımıştır. Mülkiyet, mülkünde tasarruf hakkı, şahitlik hakkı, bazı şartlarla kocasını boşama hakkı, hattâ seçim hakkı tanımıştır. Bilindiği gibi Hz.Peygamber (s.a.v.)e, erkekler biat ettikleri gibi kadınlar da biat etmişlerdir. Bu, kadına seçim hakkı vermek demektir. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ey peygamber, inanmış kadınlar sana gelip Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık etmemeleri, zinâ etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat ederlerse onların biatlerini al ve onlar için Allah'tan mağfiret dile.*"¹

1 Mümtehine Suresi: 12.

Hız. Peygamber (s.a.v.) erkeğe, hammine iyilik etmesini, kaba davranmaktan kaçınmasını emretmiş: "Sizin en hayırlınız, kadınlarına hayırlı olanınızdır. Ben kadınlarıma karşı sizin en hayırlınızım!". "Kadınlara ancak kerim olanlar ikram ederler. Onlara kötülük edenler de ancak leim (kötü) olanlardır²." demiş ve kadınlar hakkında daima iyilik tavsiye edilmesini öğütlemiştir.

İslâmın kadına verdiği değeri anlamak için, cenneti dahi annelerin ayakları altına seren³ telâkkinin, müslüman toplumlar arasında yerleştiğini düşünmek yeter!

ESERİN HAZIRLANMASINDA YARARLANILAN BAŞLICA ANA KAYNAKLAR

Kur'ân-ı Kerim

Abdulâziz Çavuş, Anglikan Kilisesine Cevap, çeviri: Mehmet Âkif, Sadeleştirme: Süleyman Ateş

'Abdu's-Selâm Hârûn, Tehzîbu Sîret-i İbn-i Hişâm, Beyrût-Lübân, 1972

'Aclûnî, İsmâ'îl ibn Muhammed, Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-İlbâs 'ammâ's-tehera mine'l-ahâdîsi 'alâ elsineti'n-nâs, Beyrût-Lübân, 1351

Adasal, Prof. Dr. Rasim, Ruh Hastalıkları ve Cinsel Bozukluklar, Ankara, 1954

Buhârî, Muhammed İbn İsmâ'îl, el-Câmi 'u's-sahîh, Beyrut. Cezîrî, 'Abdu'r-Rahmân, Kitâbu'l-fıkh 'alâ'l-mezâhibi'l-arba'a, Mısır

Dârîmi, Ebû Muhammed 'Abdullâh, Sunenu'd-Dârimî

Ebû Dâvûd, Süleyman ibn el-Eş'âs es-Sicistxânî, Sunen, Mısır, 1371/1952

Gandûr, Prof. Dr. Aşmed, el-Ahvâlu's-şahşiyye fî-t-teşrîfi' İ-İslâmîyy, Kuveyt, 1972

İbnu'l-'Arabî, Ebûbekr Muhammed ibn 'Abdullâh, Ahkâmu'l-Kur'ân, tahkik: 'Alî Muhammed el-Becâvî, Mısır, 1387/1967

1 Tirmizî, Radâ', 11; İbn Mâce, Nikâh, 50; İbn Hanbel, II.472.

2 Feydu'l-Kâdir, III.496.

3 İbn Hanbel, Nesâ'i, İbn Mâce ve Hakim'in rivayet ettiği bir hadistir. Bkz. Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs, I.335, Beyrut, 1351.

İbn Hanel, İmam Ahmed, Musned, Beyrut.

İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed ibn Ebibekr, İ'lâ-mu'l-muvaKkı 'in, 1325/1907

İbn Keşir, Ebû'l-Fidâ, İsmâ'il, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm, Mısır

İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed ibn Yezîd el-Kazvîni, Sunen, tahkik: Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî, Mısır 1372/1952

Mâlik ibn Enes, İmâm, Muvatta', 1370/1951

Munâvî, 'Abdu'r-Ra'ûf, Faydu'l-Kadîr Şarhu'l-Câmi'î 'ş- şağîr, Beyrût, 1391/1972

Mücâhid, Ebû'l-Haccâc el-MaHzûmî, Tefsîru Mucâhid, tahkik 'Abdu'r-RaHMân at-Tâhir, Katar, 1396/1976

Müslim, Ebû'l-Huseyn en-Neysâbûrî, tahkik: Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî, Mısır, 1374/1955

Nesâ'î, Ebû 'Abdi'r-RaHMân Ahmed ibn Şu'ayb, Sunen, Mısır, 1383/1964

Razî, Muhammed FaHru'd-dîn, MefâtiHu'l-ğayb

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr, Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân, Mısır, 1388/1968

Tabresî, eş-Şeyh Ebû 'Alî el-Fađl ibn el-Hasan, Mecma'u'l-be-yân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Tahrân, 1395

Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm, Mısır, 1373/1953

Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed ibn 'İsâ, Sunen, tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir